

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN

IKC Institute of
communication
studies

EDUKIMI MEDIATIK

në programet studimore të universiteteve në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Shkup, shkurt 2022

Ky publikim është prodhuar nga Instituti për Studime të Komunikimit me mbështetjen e popullit amerikan përmes Agjencisë së Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID). Pikëpamjet e shprehura nga autorët në këtë studim nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e Agjencisë së Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar ose të Qeverisë së SHBA-ve.

Botues:

I: Instituti për Studime të Komunikimit,
Shkup 2022

Redaktorët:

prof. In.ord. dr. Zhaneta Trajkoska,
Aleksandra Temenugova

Autorë:

prof. dr. Vesna Shopar,
dr. Sead Xhigal

Lektor:

dr. Tatjana B. Eftimoska

Dizajn grafik:

Ivana Temelkoska

Përmbajtja

RRETH HULUMTIMIT	4
HYRJE	5
1.1. Qëllimet dhe pyetjet kryesore të hulumtimit	6
1.2. Përdoruesit kryesorë të hulumtimit	6
1.3. Metodologjia e hulumtimit	7
KONCEPTET E STUDIMIT TË EDUKIMIT MEDIATIK	9
EDUKIMI MEDIATIK NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT	18
Sektori civil dhe promovimi i edukimit mediatic	21
Edukimi mediatic në arsimin formal	21
EDUKIMI MEDIATIK NË ARSMIN E LARTË NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT	25
4.1. Kuadri normativ dhe dokumentet strategjike	25
4.2. Struktura e universiteteve dhe fakulteteve në vend	27
4.3. Edukimi mediatic në sferën akademike në vend	30
4.4. Profesorët dhe edukimi mediatic	30
4.5. Veprimtaria hulumtuese	33
4.6. Inkluzioni në sistemin arsimor	34
4.7. Edukimi mediatic i studentëve	35
PËRFUNDIME	40
REKOMANDIME	42
ANEKSI 1	44
ANEKSI 2	46
BIBLIOGRAFIA	47

RRETH HULUMTIMIT

Në epokë të mbiprodhimit të informacioneve, rritjes së polarizimit shoqëror, botës së algoritmeve dhe vërshimit të dezinformatave, shpeshtohen bëhen kërkesat drejtuar komunitetit akademik që të ofrojë “vaksinën” të quajtur edukimi mediatik që do t’i bëjë qytetarët rezistent ndaj formave të ndryshme të manipulimit mediatik. Personi i edukuar nga aspekti mediatik ka njohuri dhe aftësi që do t’i mundësojnë të ndjekë udhëzimet gjatë përdorimit të mediave për të marrë informacionet e dëshiruara dhe të shijojë përfitimet e online sferës, ndërkaq gjatë kësaj të evitohet informacionet që i shkaktojnë dëm.

Analiza fillestare para jush është një përpjekje e Institutit për Studime të Komunikimit (ISK) për të hartëzuar përfshirjen dhe trajtimin e edukimit mediatik në arsimin e lartë në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Duke u nisur nga nevoja për përmirësim të vazhdueshëm të aftësive për përdorim të papenguar dhe ballafaqim me mjedisin digjital, ky hulumtim pasqyron angazhimin, vullnetin e universiteteve dhe fakulteteve në vend për vendosjen e edukimit mediatik si një ndër prioritetet e tij. Nëpërmjet desk hulumtimeve dhe intervistave me profesorë, jepet një pasqyrë e programeve studimore të të gjitha universiteteve publike, publike-private dhe pjesërisht të institucioneve të arsimit të lartë privat, të ndërlydhura me kompetencat, aftësitë dhe njohuritë e prishme për edukimin mediatik, edukimin për informacionin dhe edukimin digjital.

Një nga përfundimet kryesore tregon se institucionet e arsimit të lartë, të cilat deri më tani në mënyrë sporadike “përfshinin” edukimin mediatik në lëndë të ndryshme, të përafërta, tashmë nga ky por dhe vitet akademike në vijim e zbatojnë si lëndë të veçantë të detyrueshme të programeve studimore, ndërkaq universiteteve ua ofrojnë si lëndë zgjedhore. Përpjekjet janë që edukimi mediatik të zërë vendin e tij mbi të gjitha në shkencat sociale dhe humane, veçanërisht në fakultetet pedagogjike që arsimojnë kuadro që nesër si mësues do të përfshihen në procesin arsimor me më të rinjtë.

Hulumtimi prek edhe pulsën e studentëve, në kërkim të përvojave, qëndrimeve dhe nevojave të tyre përmes pyetjes nëse arsimit të lartë i aftëson të jenë në rrjedhë me tendencat më të fundit në shoqërinë digjitale. Fokus të veçantë kanë studentët me aftësi të kufizuara, të cilët ndajnë përvojën e tyre për komponentin e parë të edukimit mediatik – qasjen në informata, këtë herë përmes prizmit të infrastrukturës dhe mundësive zhvillimore të institucioneve të arsimit të lartë.

Hulumtimi i ISK është pjesë e projektit pesëvjeçar të USAID për edukimin mediatik “Të rrinjtë mendojnë”, të cilin e zbaton IREKS së bashku me Institutin Maqedonas për Media dhe Forumin Arsimor Maqedonas.

Zhaneta Trajkoska,

Instituti për Studime të Komunikimit

01

HYRJE

Koncepti i edukimit mediatic është një fushë veçanërisht komplekse që përfshin disiplina të ndryshme kërkimore dhe shkencore dhe mbështetet në një shumëllojshmëri kërkimesh empirike. Si një materie dinamike e cila ndryshon dhe zhvillohet vazhdimisht nën ndikimin e transformimit digjital dhe mediave të reja, është e nevojshme që ajo vazhdimisht të zhvillohet, plotësohet dhe përmirësohet. Aktivitetet e edukimit mediatic janë intensifikuar që nga viti 2016 me rritjen e fenomeneve të reja dhe sfidat e epokës digjitale, si rritja e dezinformatave dhe zgjerimi viral i të ashtuquajturave lajme të rreme.

Realitetin e ri të cilin e imponoi zhvillimi i përshpejtuar i mediave të reja dhe rrjeteve sociale, inkurajoi publikun profesional dhe akademik, të jetë më i përkushtuar në zhvillimin e njohurive dhe aftësive të nevojshme që njeriu modern duhet të zotërojë për të qenë në gjendje të angazhohet dhe të veprojë në mënyrë të sigurt dhe të përgjegjshme në botën digjitale të rretëzuar, si dhe të qëndrojnë rezistent ndaj manipulimeve mediatiche, dezinformatave dhe dukurive të tjera të dëmshme të shkaktuara nga mediat. Edukimi mediatic gjithashtu, vë një theks të rëndësishëm mbi nevojën për edukim që do të përmirësojë përvojën tonë të përdoruesve me mediat dhe do të rrisë mundësitë pozitive të komunikimit që ofrojnë ato, gjithnjë me qëllim përfshirjen tonë më të mirë në shoqëri dhe në proceset vendimmarrëse që janë me interes publik.

1.1. Qëllimet dhe pyetjet kryesore të hulumtimit

Në këtë kontekst, qëllimi kryesor i kësaj analize është të hulumtojë përfaqësimin e edukimit mediatic në programet studimore në universitetet dhe institucionet të tjera të arsimit të lartë në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Hulumtimi përfshin të gjitha institucionet e arsimit të lartë të akredituara dhe programet e ndryshme studimore të arsimit profesional që përfaqësohen në këto institucione. Gjetjet që do të dalin nga ky hulumtim duhet të japin një pasqyrë të qartë se sa, në çfarë mënyre dhe në çfarë forme përfaqësohet edukimi mediatic në arsimin e lartë, për të përcaktuar anët pozitive dhe negative të edukimit mediatic në vend.

Pyetjet fillestare kërkimore të kësaj analize, të cilat bazohen në metodologjinë e mëposhtme dhe në pyetësorët e përfshirë të hulumtimit, janë:

- A është i pranishëm edukimi mediatic në programet dhe programet studimore dhe në lëndët mësimore të institucioneve të arsimit të lartë në vend për ciklin e parë dhe të dytë të studimeve dhe si janë inkorporuar këto përmbajtje tematike në planet mësimore?
- Me çfarë njohuri shkencore dhe profesionale, aftësi dhe shkathtësi pajisjen studentët pas përfundimit të programeve studimore të ciklit të parë dhe të dytë të studimeve vis-à-vis Kornizës Kombëtare të Kualifikimeve të Arsimit të Lartë në fushën e kuptimit dhe përdorimit të mediave, aftësive për perceptim kritik dhe vlerësim të përmbajtjeve mediatiche?
- Si ndikon fluksi i dezinformatave dhe manipulimeve të ndryshme mediatiche në praktikën arsimore të institucioneve të arsimit të lartë, veçanërisht në interesin dhe nevojën për të fituar aftësi, kuptim dhe qëndrime për ballafaqim me dezinformatat?

1.2. Përdoruesit kryesorë të hulumtimit

Hulumtimi dhe gjetjet e tij duhet t'u shërbejnë aktorëve të ndryshëm shoqërorë për të kuptuar më mirë kontekstin dhe potencialin e edukimit mediatic në arsim, situatën reale në arsimin e lartë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, identifikim i fushave në të cilat nevojitet angazhim shtesë ose më i madh, si dhe identifikim i sfidave dhe problemeve kryesore në lidhje me përfshirjen e edukimit mediatic në arsimin e lartë. Pikërisht në këtë kontekst, si target grupe kryesore mund të identifikohen institucionet kryesore arsimore duke përfshirë Ministrinë e Arsimit dhe Byronë për Zhvillimin e Arsimit, universitetet dhe institucionet e tjera të arsimit të lartë në vend, stafi arsimor në vend, komuniteti kërkimor shkencor, shoqëria civile që është aktive në fushën e edukimit mediatic, dhe aktorë të tjerë të interesuar në fushën e edukimit, medias dhe komunikimeve.

Nga aspekti strukturor, hulumtimi është i ndarë në disa pjesë që mbulojnë analizën e koncepteve dhe qasjeve bazë në fushën e edukimit mediatic, iniciativa kryesore, dokumente dhe instrumente të tjera strategjike për zhvillimin e edukimit mediatic në nivel ndërkombëtar.

Pas elaborimit të kësaj pjese, vijon analiza rishikuese e përfaqësimit të edukimit mediatic në arsimin fillor dhe të mesëm në Republikën e Maqedonisë së Veriut, e cila mbështetet në disa hulumtime të mëparshme dhe në analizën e tyre krahasuese me këtë hulumtim dhe qëllimet dhe gjetjet e tij kryesore. Me këtë, hulumtimi duhet të kontekstualizojë më mirë përfshirjen e edukimit mediatic në nivelet e ndryshme të sistemit arsimor dhe të ndihmojë në kuptimin më të mirë të aktorëve kryesorë për edukimin mediatic në procesin arsimor në vazhdimësi.

1.3. Metodologjia e hulumtimit

Për nevojat e këtij hulumtimi, janë aplikuar disa metoda dhe teknika të kombinuara të përshtatura në fushën e hulumtimit:

1. Analiza e përmbajtjes

Me qëllim të ofrohet një pasqyrë gjithëpërfshirëse e përfshirjes së edukimit mediatic në arsimin e lartë, janë zbatuar metoda të kombinuara sasiore-cilësore. Dokumentet kryesore kombëtare dhe ndërkombëtare, si ligjet, strategjitë kombëtare, deklaratat, rezolutat, rekomandimet strategjike dhe planet e veprimit, u zgjodhën si fokus i analizës. Nga ky korpus i materialeve të përfshira mund të veçohen materialet në vijim:

- Deklarata e UNESCO-s e vitit 1982 mbi edukimin mediatic
- Rezoluta nr. 3 e Këshillit të Evropës 2005, “Integrimi dhe diversiteti: Kufij të rinj në mediat evropiane dhe politikat e komunikimit”.
- Rezoluta e Këshillit të Evropës 2009, “Drejt një kuptimi të ri të mediave”.
- Rekomandimi 1466 i Këshillit të Evropës, “Edukimi mediatic” i vitit 2000.
- Direktiva 2007 e Parlamentit Evropian për shërbimet mediatiche audiovizive.
- Karta Evropiane për Edukim Mediatic
- Ligji për arsimin fillor
- Ligji për shërbime mediatiche audio dhe audiovizuale, Republika e Maqedonisë (2013)
- Ligji për media, Republika e Maqedonisë (2013)
- Strategjia gjithëpërfshirëse për arsim 2018-2025 pranë Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, si dhe dokumente të tjera.

Fokus i veçantë i hulumtimit janë programet studimore të institucioneve të arsimit të lartë të akredituara në vend që ofrojnë studime të ciklit të parë dhe të dytë¹, para së gjithash në fushën e mediave, komunikimeve, gazetarisë dhe teknologjisë informative, si dhe programeve studimore të fakulteteve pedagogjike të të gjitha universiteteve në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

1 Burimi: Ministria e Arsimit dhe Shkencës, “Lista e institucioneve të arsimit të lartë të akredituar në Republikën e Maqedonisë së Veriut”, e disponueshme në <https://mon.gov.mk/page/?id=2047>, qasur më: 29.01.2022

2. Metodatat e intervistave dhe fokus grupet

Analiza përfshin intervista me profesorë të institucioneve të arsimit të lartë, me qëllim përcaktimin e situatës reale, avantazhet dhe sfidat për studimin e edukimit mediatik, si dhe fokus grupe me studentë nga institucionet e arsimit të lartë në vend. Gjatë hulumtimit janë realizuar gjithsej pesëmbëdhjetë intervista me rektorë, dekanë dhe profesorë nga fakultetet e këtyre universiteteve publike, publike-private dhe private: “Shën Kirili dhe Metodi” dhe “Nënë Tereza” nga Shkupi, “Shën Kliment Ohridski” nga Manastiri, Universiteti “Goce Dellçev” nga Shtipi, Universiteti Shtetëror – Tetovë dhe Universiteti i Maqedonisë Juglindore nga Tetova, si dhe universitetet private “American College” dhe Universiteti Ndërkombëtar Ballkanik nga Shkupi.

Me qëllim detektimin e perspektivave dhe nevojave të studentëve për avancim të aftësive për analizë kritike të përmbajtjes mediatike, kushteve infrastrukturore të fakulteteve për qasje të papenguar drejt teknologjive informatike, si dhe të sigurohet vlerësimi akademik për aktivitete zhvillimore kërkimore, ISK gjatë muajve nëntor dhe dhjetor 2021 ka realizuar shtatë fokus grupe me studentë nga universitetet publike dhe private.:Fakulteti Juridik pranë Universitetin “Shën Kirili dhe Metodi” në Shkup (programe studimore për gazetari, studime politike dhe marrëdhënie me publikun), studentë të Fakultetit Pedagogjik pranë Universiteteve “Shën Kirili dhe Metodi” nga Shkupi, “Shën Kliment Ohridski” nga Manastiri, Universiteti Shtetëror i Tetovës, Fakulteti për shkencat e arsimit nga Universiteti “Goce Dellçev” nga Shtipi, studentë nga Universiteti i Evropës Juglindore nga Tetova dhe studentë nga Universiteti Ndërkombëtar Ballkanik nga Shkupi. Për intervistat dhe fokus grupet u zhvilluan pyetësorë gjysmë të strukturuar të konceptuar sipas qëllimeve të përcaktuara dhe pyetjeve kërkimore.²

Në përzgjedhjen e pjesëmarrësve, ISK është udhëhequr nga parimet e përfaqësimit të barabartë të pjesëmarrësve dhe grupeve të synuara sipas gjinisë, bazës gjeografike, etnike duke përfshirë pjesëmarrës nga moshat dhe grupe socio-ekonomike të ndryshme, si dhe grupe me aftësi të kufizuara.

2 Pyetësorët për profesorë dhe studentë janë bashkangjitur si Aneksi 1 dhe Aneksi 2.

Ndryshimet në sistemin mediatik dhe rritja e ndjeshme e numrit të llojeve të reja të mediave ka rezultuar me ekspozim gjithnjë e më të madh ndaj informacioneve dhe ndikimin e mediave³. Në Republikën e Maqedonisë së Veriut, për shembull, numri i mediave në fillim të vitit 2021 ishte 110 transmetues komercial, nga të cilët 45 televizione dhe 65 radio stacione⁴. Qindra kanale televizive dhe radio shtesë janë në dispozicion të publikut përmes operatorëve kabllorë dhe sistemeve satelitore.

Gjithashtu, numri i mediave në internet është vazhdimisht në rritje. Vetëm në listën e mediave profesionale online janë regjistruar 101 anëtarë, por numri real i mediave online është mbi 200 media informative të qasshme online⁵. Informacionet në dispozicion përmes rrjeteve sociale, si Facebook, YouTube, Instagram e të tjera, gjithashtu ndikon mbi të ashtu quajturën “mbingopje me informacione” me të cilën përballemi vazhdimisht. Sipas statistikave në dispozicion⁶ në vend ka rreth 1.71 milionë përdorues të internetit (82% e popullsisë totale) dhe 1.2 milionë përdorues të rrjeteve sociale, shifra që janë në rritje të vazhdueshme vitet e fundit.

Me këtë zhvillim dinamik të teknologjive të informacionit dhe komunikimit, mesazhet dhe përmbajtjet mediatike u bërë të pranishme në çdo sferë të jetës sonë⁷.

-
- 3 “Njerëzit kalojnë mesatarisht 4,8 orë në ditë në celularët e tyre në vitin 2021. Koha mesatare e shpenzuar në aplikacionet celulare është katër orë e 48 minuta, që është 30% më shumë se në vitin 2019. Kjo është llogaritur bazuar në të dhënat nga dhjetë tregje, duke përfshirë Indinë, Turqinë, Shtetet e Bashkuara, Japoninë, Meksikën, Singaporin dhe Kanadanë. Përdoruesit në Brazil, Indonezi dhe Korenë e Jugut kanë kaluar pesë orë në ditë. Në atë kohë, shtatë nga çdo 10 minuta shpenzoheshin në aplikacione sociale, fotografike dhe video”, burimi: Data.ai (2021), “Gjendja e celularit në 2022: Si të keni sukses në një botë celulare të parë siç shpenzojnë konsumatorët 3.8 trilion orë në pajisjet celulare”, në dispozicion në <https://www.data.ai/en/insights/market-data/state-of-mobile-2022/> aksesuar më 15.01.2022.
- 4 Sipas Agjencisë për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive, gjithsej 11 transmetues transmetojnë në nivel kombëtar (5 televizione tokësore, 4 televizione kabllore dhe 2 satelitore), 18 në nivel rajonal dhe 16 në nivel lokal. Nga stacionet radiofonike, 4 transmetojnë në nivel kombëtar, 17 në nivel rajonal, ndërsa pjesa tjetër transmetojnë vetëm në nivel lokal, burimi Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive, “Transmetuesit”, disponueshme në <https://avmu.mk/radiodifuzeri-mk/> qasur më 15.01.2022.
- 5 Në vitin 2021, sipas KSHZ-së, për zgjedhjet lokale në regjistrin e radiodifuzerëve dhe mediave të shkruara dhe internet portaleve të mediave elektronike janë pranuar 41 televizione, 48 radio stacione, 10 gazeta të shkruara dhe 195 media elektronike (internet portale). Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve (2022), “Aktvendim për regjistrim në Regjistrin e radiodifuzerëve dhe mediave të shkruara dhe internet portaleve të mediave elektronike”, në dispozicion në <https://www.sec.mk/registar-na-radiodifuzeri-pechateni-mediumi-i-elektronski-mediumi-internet-portali-3> qasur më 15.01.2022.
- 6 Data Reportal (2021), „Digital 2021: North Macedonia“, qasur më <https://datareportal.com/reports/digital-2021-north-macedonia> qasur më 15.01.2022.
- 7 “YouTube është aplikacioni më i popullarizuar për transmetim të videove në mbarë

Rritja e përdorimit të këtyre teknologjive vazhdoi gjatë pandemisë në vitin 2020 dhe 2021, kur masat shëndetësore kërkonin kryesisht komunikim indirekt⁸, por edhe punë në distancë⁹

Bollëku i informacioneve me të cilat përballemi çdo ditë, imponon nevojën për rregullime dhe ndryshime në mënyrën se si ballafaqohemi me to dhe me sfidat e epokës së re informative dhe digjitale, veçanërisht në mënyrën se si i zgjedhim dhe i gjejmë informacionet, sa kohë kalojmë me mediat dhe si ato ndikojnë në vetëdijen, bindjet dhe sjelljen tonë. Fluksi i mediave dhe informacioneve ka gjithashtu një ndikim të rëndësishëm tek të rinjtë që janë në faza të ndjeshme zhvillimi kur formojnë qëndrimet dhe pikëpamjet e tyre për botën dhe mjedisin ku jetojnë. Lidhja e tyre me median dhe teknologjitë e reja digjitale shpesh mund të rezultojë në varësi¹⁰.

Ky proces i përshpejtuar i mbiprodhimit të informacioneve dhe ndikimi i tyre në rritje mbi audiencën imponon angazhim kolektiv për ballafaqim të sistematizuar dhe të organizuar me ndikimet e tilla. Sipas përvojës së shumë vendeve, edukimi mediatik dhe edukimi për mediat janë qasjet më efektive që mundësojnë trajnimin e audiencës për përdorimin e duhur dhe efektiv të mediave, si dhe mbrojtje të kënaqshme nga efektet anësore të tyre.

Thelbi i ndërtimit dhe përdorimit të edukimit mediatik është se “një shkallë më e lartë e edukimit mediatik mundëson kuptim më të qartë të kufirit midis botës reale dhe realitetit mediatik¹¹“. Personi me edukim mediatik ka njohuritë dhe aftësitë për të ndjekur udhërrëfyesin gjatë përdorimit të medias për të marrë informacionin dhe përvojat e dëshiruara në media, duke shmangur informacionet që e dëmtojnë atë. Me fjalë të tjera, “ju jeni në gjendje të ndërtoni jetën tuaj ashtu siç vendosni dhe dëshironi, jo të lini mediat ta ndërtojnë jetën tuaj ashtu siç duan ata¹²”.

Përdoruesit e mediave, të cilët nuk kanë edukim të mjaftueshëm të zhvilluar mediatik, shpesh kanë ndjenjën e rreme se me përdorimin intensiv të mediave dhe konsumimin e rregullt të informacionit, ata e dinë “çfarë po ndodh në botën” rreth tyre. Sipas Everett Dennis, “analfabetizmi mediatik është potencialisht i dëmshëm dhe toksik për shpirtin dhe intelektin njerëzor, si uji i kontaminuar dhe ushqimi i keq¹³”.

botën, me mbi një milion shkarkime në 60 vende të ndryshme. Netflix është i dyti në shumë rajone. Lojërat celulare po rriten gjithashtu, ku njerëzit shpenzojnë 116 miliardë dollarë për to. Në vitin 2021 veçanërisht të njohura janë të ashtuquajturat “Lojëra hiper kazhual” (për kalimin e kohës në mënyrë të relaksuar), burimi AppAnnie report (2021), „The State of Mobile in 2022: How to Succeed in a Mobile-First World As Consumers Spend 3.8 Trillion Hours on Mobile Devices“, në dispozicion në <https://www.data.ai/en/insights/market-data/state-of-mobile-2022/> qasur më 15.01.2022.

- 8 “Për shkak të masave kufizuese të vendosura pas shpërthimit të virusit korona, shumë njerëz në botë janë të detyruar të qëndrojnë në shtëpitë e tyre, ku shumë prej tyre kryejnë detyrat e tyre të punës online, ndjekin procesin mësimor dhe merren me aktivitete fizike. Hulumtimet tregojnë se njerëzit kurrë nuk kanë shpenzuar kaq shumë kohë në internet në kompjuterët dhe celularët e tyre. Sipas analizës së revistës Business Today, 75 përqind e përdoruesve të rrjeteve sociale për shkak të koronavirusit filluan të shpenzojnë shumë më tepër kohë në Facebook, Twitter dhe WhatsApp”, tha burimi Günyol, A (2020), për shkak të pandemisë së Covid- 19 shumë njerëz “u lidhen” në internet, e qasshme në <https://is.gd/v5CrE2> aksesuar më 15.01.2022.
- 9 “Për shembull, njerëzit kanë shpenzuar shumë kohë për të blerë aplikacione - më shumë se 100 miliardë orë në nivel global, me një rritje më të shpejtë në Singapor, Indonezi dhe Brazili. Ka pasur gjithashtu rritje të madhe në aplikacionet për ushqim dhe pije - të tilla si UberEats dhe Grubhub. Numri i vizitave, përkatësisht seancave të aplikacioneve të tilla u rrit në 194 miliardë në vitin 2021, 50% më shumë se një vit më parë. Aplikimet për shëndetin dhe fitnessin gjithashtu shënuan rritje, pasi pandemia nënkuptonte që njerëzit nuk mund të ndiqnin gjithmonë palestrat ose të bënin stërvitje në grup. Dhe duke reflektuar një theks më të madh në mirëqenien mendore, aplikacionet e meditimit si Headspace dhe Calm kanë rezultuar të jenë popullore - me çka pesë më të shkarkuarat shënuan rritje me 27% në 2021. Pagesat për aplikacionet për takime janë rritur në mbi 4 miliardë dollarë, që paraqet 95% rritje krahasuar me vitin 2018 “burimi AppAnnie report (2021), „The State of Mobile in 2022: How to Succeed in a Mobile-First World As Consumers Spend 3.8 Trillion Hours on Mobile Devices“, në dispozicion në <https://www.data.ai/en/insights/market-data/state-of-mobile-2022/> qasur më 15.01.2022.
- 10 Burimi: Shtikelman, Sh (2018), “Studimi: 100.000 fëmijë dhe të rinj janë të varur nga rrjetet sociale” (2018), në dispozicion në <https://is.gd/AYMeF2> qasur më 15.01.2022.
- 11 James Potter (2008), Media Literacy, 4th edition, SAGE publications, f. 32.
- 12 James Potter (2008), Media Literacy, 4th edition, SAGE publications, f. 32.
- 13 Denis, E (1996), Children and the Media, Routledge, London.

Edukimi mediatike ndihmon në zbulimin e ndikimeve negative dhe të dëmshme të medias dhe inkurajon ndërtimin dhe trajnimin e vazhdueshëm për kontroll dhe mbrojtje më të mirë të informacionit dhe përmbajtjeve të ndryshme mediatike. Metafora e Everett për “toksicitetin e medias” po fiton gjithnjë e më shumë besueshmëri me zhvillimin e industrisë së medias, automatizimin e konsumit të informacioneve, ndërmjetësimin e algoritmeve në filtrimin e tyre dhe diversitetin e kanaleve dhe përmbajtjeve të reja mediatike. Edukimi mediatik nuk e refuzon përdorimin e mediave si parim, por rekomandon dhe mëson të bëni kujdes, mbikëqyrje dhe kontroll mbi përdorimin e mediave.

Edukimi mediatik gradualisht filloi të merrte formë si një koncept arsimor në vitet 70-të, të shekullit të kaluar, ndërsa “Deklarata mbi edukimin mediatik” e UNESCO-s e vitit 1982¹⁴, hapi rrugën e zhvillimit të kësaj disipline, me çka edhe u hap mundësia për integrim në procesin arsimor. Edukimi mediatik u përkufizua dhe u konceptua në mënyrë plotësuese në vitin 1992¹⁵ si “aftësia për qasje, analizë, vlerësim dhe komunikim të informacioneve në të gjitha format e tyre” (Aufderheide, 1992)¹⁶, ndërsa person me edukim mediatik është “secili që mund të dekodojë, analizojë, vlerësojë dhe prodhojë media të shkruara dhe elektronike”¹⁷. Këta katër komponentë kryesorë (dekodimi, analizimi, vlerësimi dhe prodhimi i informacioneve dhe përmbajtjeve mediatike) mund të ndahen më tej në shtatë aftësi kryesore të edukimit mediatik:

1. Analiza - Zbërthimi i mesazheve mediatike në tërësi kuptimplote

2. Evaulimi - Vlerësimi ose evaluimi i vlerave dhe efekteve të elementeve të mesazheve, i cili bëhet duke krahasuar me elementë të tjerë të mesazheve nga mediat, me metoda dhe praktika të caktuara standarde.

3. Grupimi - Përcaktimi se cilët elementë të mesazheve janë të ngjashëm në një pamje ose veprim të caktuar, si dhe përcaktimi se si një grup i caktuar i elementeve nën mesazhe dallon nga elementët dhe grupet e tjera të elementeve.

4. Induksioni - Vendosja e modeleve se si grupohen dhe kombinohen elementët e mesazhit dhe se si ato shpërndahen më pas në mesazhe të tjera.

5. Deduksioni - Përdorimi i parimeve të përgjithshme të përcaktuara për interpretim të elementeve individuale të mesazheve.

6. Sinteza - Lidhja e elementeve të mesazheve në struktura të reja dhe më komplekse të mesazheve.

7. Abstraksion - Dhënia e një përshkrimi të shkurtër, të qartë dhe të saktë që pasqyron thel-

14 Sipas “Deklaratë nga Simpoziumi i UNESCO-s mbi edukimin mediatik” i vitit 1982. Kjo deklaratë u miratua unanimisht nga përfaqësuesit e 19 vendeve në Simpoziumin Ndërkombëtar të UNESCO-s për edukimin mediatik të vitit 1982 në Grunvald, Republika Federale e Gjermanisë.

15 “Vetë termi ‘edukim mediatik’ u përkufizua në vitin 1992, në Konferencën Kombëtare për edukim mediatik (National Leadership Conference on Media Literacy) në Aspen, SHBA”, burimi Chopin V, Temenugova A, Aksentievskaja M (2018), “Edukimi mediatik në Maqedoni: Përpjekje për implementim në arsimin fillor”, Shkolla për Gazetari dhe Marrëdhënie me Publikun, Shkup.

16 Aufderheide, P. (1993), Media Literacy - A Report of The National Leadership Conference on Media Literacy, The Aspen Institute, Washington D.C. në diospozicion në <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf> qasur më 15.01.2022.

17 “Ky përkufizim i edukimit mediatik erdhi nga “Konferenca për edukimin mediatik e organizuar nga Instituti Aspen në Uashington në vitin 1992, ku sipas teoricienëve, “lindi” koncepti i edukimit mediatik si një degë e re e shkencave shoqërore”, Shopar V, Qupeva T dhe Temenugova, A (2016) “Edukimi Mediatik në Maqedoni: hallka që mungon në qytetarinë aktive”, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup, f. 10.

bin e mesazheve në më pak karaktere dhe fjalë sesa vetë mesazhi¹⁸.

Në përkufizimin e edukimit mediatik, hasen qasje të ndryshme që theksojnë aspekte të ndryshme të efekteve dhe ndikimeve mediatike. Kështu, për shembull, përkufizimi i edukimit mediatik si një grup qëndrimesh dhe aftësish për interpretimin e mesazheve mediatike, vendos theksin mbi atë se çfarë kuptime nxjerrim nga mesazhet mediatike dhe si ndikon kjo në përvojën tonë të realitetit shoqëror. Kjo qasje, gjithashtu, thekson se edukimi mediatik është një proces dinamik i vazhdueshëm dhe jo një kategori konceptuale specifike që zbatohet në mënyrë strikte. Afër këtij përkufizimi të edukimit mediatik janë Adams dhe Hamm¹⁹ të cilët e shohin atë si «aftësi për të krijuar kuptime individuale nga simbolet vizuale dhe verbale që shkarkohen çdo ditë nga televizioni, reklamat, filmat, mediat digjitale».

Një grup institucionesh dhe individësh nga vende të ndryshme të BE-së²⁰, të udhëhequr nga Këshilli i Filmit i Mbretërisë së Bashkuar (MB), kanë publikuar Kartën e cila jep përkufizimin për edukimin mediatik. Kjo nismë kishte për qëllim tejkalimin e problemit terminologjik se çfarë është edukimi mediatik dhe u bën thirrje organizatave të ndryshme të interesuara që të nënshkruajnë këtë Kartë për t'iu përmbytur përkufizimit të përbashkët për edukim mediatik.

Sipas Kartës Evropiane për Edukim mediatik: “Qytetarët me edukim mediatik duhet të jenë në gjendje të përdorin teknologjitë mediatike për qasje, shkarkim, ruajtje dhe shpërndarje të përmbajtjeve për të përmbushur nevojat dhe interesat e tyre individuale dhe shoqërore, të kenë qasje dhe të bëjnë zgjedhje nga gama e gjerë e formave mediatike dhe përmbajtje nga burime të ndryshme kulturore dhe institucionale, të kuptojnë si dhe pse prodhohen përmbajtjet mediatike, të analizohen në mënyrë kritike teknikat, gjuha dhe konventat e përdorimit nga mediat si dhe mesazhet që ato përcjellin, të përdorin në mënyrë krijuese mediat që të shprehen dhe të komunikohen ide, informacione dhe opinione, të identifikojnë dhe shmangin përmbajtjet dhe shërbimet mediatike që mund të jenë të padëshiruara, të pakëndshme ose të dëmshme, të përdorin mediat në mënyrë efektive në ushtrimin e të drejtave të tyre demokratike dhe përgjegjësi qytetare”.

Përkufizimi të cilin mbështet Karta Evropiane për edukim mediatik përfshin elementë të ndryshëm që mund të përfshihen në nëntipet e mëposhtme:

1. Edukim mediatik do të nënkupton të mësosh se si përdoret teknologjia informatike dhe e komunikimit (TIK). Kjo nganjëherë quhet edhe “edukim kompjuterik” ose “edukim digjital”, që do të thotë se përfshin të mësuarit se si të përdoren në mënyrë efektive pajisjet digjitale për komunikim dhe informim.
2. Mësim se si të analizohen dhe “lexohen” mesazhet mediatike, pa dallim nëse janë fjalë, imazhe apo tinguj, apo kombinime të tyre. Është e nevojshme të analizohet struktura e fjalëve, figurave ose tingujve në mënyrë që të mund të mendojmë në mënyrë kritike për përmbajtjen e mesazheve dhe kuptimin e tyre.
3. Mësimi për vetë mediat, duke përfshirë organizimin e tyre, praktikat e punës dhe interesat që qëndrojnë pas funksionimit të mediave.
4. Mësimi i aftësive krijuese, përkatësisht si të krijoni dhe prezantoni mesazhe për mediat me përdorimin e teknologjive të ndryshme komunikuese.

18 James Potter (2008), Media Literacy, 4th edition, SAGE publications, f. 41.

19 Adams, D and Hamm, M (2000), Media and Literacy: Learning in an Electronic Age-Issues, Ideas, and Teaching Strategies, Charles C Thomas Pub Ltd; 2nd edition.

20 Burimi: Euromedia Literacy (2008), Rreth kësaj iniciative pika - Pyetjet e bëra më shpesh në dispozicion në <https://euromedialiteracy.eu/about.php> qasur më 15.01.2022.

Në këtë kontekst të përkufizimit të edukimit mediatic, duhet theksuar një aspekt shumë i rëndësishëm se “edukimi mediatic nuk është thjesht përdorimi i mediave dhe njohja e fakteve dhe të dhënave statistikore rreth tyre, por shtrimi i pyetjeve të duhura për atë që shihet, dëgjohet apo lexohet” (Shopar et al., 2016, f. 10).

Sipas Deklaratës së Parisit për edukimin mediatic dhe edukimin e informativ²¹ e miratuar në vitin 2014, nën kujdesin e UNESCO-s, Komisioni Evropian dhe institucione të tjera arsimore, konfirmohet rëndësia e edukimit mediatic dhe bën thirrje për angazhim dhe edukim të zgjeruar në mjedisin e sotëm digjital, si dhe bashkëpunim të përforcuar midis aktorëve kryesorë dhe palëve të tjera të interesuara për avancim të edukimit mediatic. Kjo deklaratë lidh më fort edukimin mediatic me edukimin informativ, gjegjësisht koncepton të ashtuquajturat MIL (media and information literacy) duke parë në lidhjen e tyre, bazë më të mirë për zhvillimin e aftësive të nevojshme për të dy (nën) fushat.

Për UNESCO-n, arritja e edukimit mediatic dhe informativ të qasshëm për të gjithë kërkon formulimin e politikave dhe programeve kombëtare që synojnë qëllimet kryesore të edukimit mediatic dhe informativ. Si pjesë e strategjisë së saj të përgjithshme MIL, UNESCO ka publikuar udhëzime për politika arsimore dhe strategji²² të cilat ofrojnë një qasje të koordinuar dhe të harmonizuar, e cila duhet të mundësojë shteteve anëtare të hartojnë politika dhe strategji të qëndrueshme kombëtare për MIL²³.

Nga këto koncepte kryesore rrjedhin më tej kategoritë dhe termat e tjera që lidhen me edukimin mediatic, si koncepti i qytetarisë digjitale, pra “përdorimi i teknologjisë së informacionit për përfshirje dhe aktivitet në shoqëri, politikë dhe menaxhim institucional²⁴”. Sipas Mosberger et al. (2007), qytetarët digjital janë “ata që përdorin internetin rregullisht dhe në mënyrë efektive”.

Gjithashtu, “Demokracia dhe liria e shprehjes sot nuk mund të konceptohen pa përfshirjen e medias – një sferë publike që është thelbësore për funksionimin e demokracisë. Procesi aktual i digjitalizimit ka ndryshuar funksionin e medias, si dhe strukturat e menaxhimit dhe modelet e tregjeve. Sistemi ynë i komunikimit ndryshon kategoritë kohore-hapësinore, si dhe mënyrat e sjelljes shoqërore. Me pak fjalë, media po transformon sferën publike²⁵”.

Këto politika dhe strategji janë të parat e këtij lloji që integrojnë MIL-in si koncept përbërës, duke kombinuar edukimin informativ dhe edukimin mediatic me të drejtën për lirinë e shprehjes dhe qasjen në informacion përmes TIK. Kjo konfirmon natyrën multidisiplinare të edukimit mediatic dhe mbështetjen e tij në disiplina të ndryshme shkencore dhe arsimore.

Në këtë kuadër të përcaktimit të lidhjes së edukimit mediatic me disiplina dhe fusha të tjera të rëndësishme shkencore-arsimore, duhet përmendur edhe koncepti i “kompetencës digjitale²⁶”. “Korniza e kompetencës digjitale për qytetarët”, e njohur gjithashtu si DigComp, për herë të parë u publikua në vitin 2013 nga Komisioni Evropian. Kjo është konceptuar si një mjet për të përmirësuar aftësitë digjitale të qytetarëve, në mënyrë që të ndihmojë aktorët socialë të formulojnë politika që mbështesin kompetencën digjitale, ndërtim dhe planifikim i iniciativave arsimore dhe trajnimi për të përmirësuar kompetencën digjitale të grupeve specifike të synuara. DigComp ofron gjithashtu

21 UNESCO (2014), “Paris Declaration on Media and Information Literacy adopted”, në dispozicion në <https://en.unesco.org/news/paris-declaration-media-and-information-literacy-adopted> qasur më 15.01.2022.

22 UNESCO (2013), “Media and information literacy: policy and strategy guidelines”, në dispozicion në <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606> qasur më 15.01.2022.

23 UNESCO, Developing MIL Policy and Strategy, në dispozicion në <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/developing-mil-policy-and-strategy/> qasur më 15.01.2022.

24 Mossberger K, Tolbert, C and McNeal, R (2007), Digital Citizenship, The Internet, Society, and Participation, MIT press.

25 UNESCO (2013), “Media and Information Literacy, Policy and Strategy Guidelines”, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization publication, f. 9.

26 Më shumë detaje janë në dispozicion në: European Commission (2021), “Being digitally competent – a task for the 21st-century citizen”, në dispozicion në <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp> qasur më 15.01.2022.

mjete dhe procedura se si të identifikohen dhe përshkruhen aspektet dhe veçoritë kryesore të kompetencës digjitale të shekullit 21²⁷.

Nga viti 2013 e deri më tani, DigComp është përdorur për shumë qëllime, veçanërisht në kontekstin e temave për punësim, arsim, trajnim dhe konceptit të mësimi të përjetshëm. Për më tepër, DigComp është zbatuar në praktikë në nivel të BE-së, për shembull për zhvillimin e një treguesi të quajtur “Aftësitë Digjitale “ (AD) i cili përdoret për të monitoruar proceset e ekonomisë dhe shoqërisë digjitale. Një shembull tjetër është përfshirja e këtij treguesi në modelin e “Bigrafia e Europas” (Europass CV²⁸) e cila i lejon punëkërkuësve të “matin” kompetencën e tyre digjitale dhe ta përfshijnë atë në biografi si të dhënë.

Kompetenca digjitale përfshin 5 nivele kyçe që tregojnë gjithsej 21 kompetenca kryesore:

1. Edukim mbi informacionin dhe të dhënat

- Shfletimi, kërkimi dhe filtrimi i të dhënave, informacionit dhe përmbajtjes digjitale, qasje në të dhëna të ndryshme si dhe krijimi i strategjive personale për kërkimin e informacionit.
- Vlerësimi i të dhënave, informacionit dhe përmbajtjes digjitale, pra aftësia për të analizuar, krahasuar dhe vlerësuar në mënyrë kritike kredibilitetin dhe besueshmërinë e burimeve të të dhënave, informacionit dhe përmbajtjes digjitale.
- Menaxhimi i të dhënave, informacionit dhe përmbajtjes digjitale, pra aftësi për organizimin, ruajtjen dhe shkarkimin e të dhënave, informacioneve dhe përmbajtjeve në platformat digjitale.

2. Komunikimi dhe bashkëpunimi

- Ndërveprimi përmes teknologjive digjitale dhe aftësive për të komunikuar përmes teknologjive të ndryshme digjitale dhe për të përdorur mjete të përshtatshme digjitale të komunikimit.
- Ndani informacionin përmes teknologjive digjitale, d.m.th. aftësi për të vepruar si ndërmjetës informacioni.
- Angazhimi në aktivitete qytetare përmes teknologjive digjitale, zgjerimi i mundësive për vetë fuqizimin dhe qytetarinë pjesëmarrëse përmes teknologjive të përshtatshme digjitale.
- Bashkëpunimi përmes teknologjive digjitale dhe përdorimi i mjeteve digjitale për bashkëpunim dhe krijimin e burimeve të dijes.
- Net-kultura (Netiquette), d.m.th. të qenit i vetëdijshëm për normat e sjelljes kur përdorim teknologjitë digjitale dhe ndërveprimin e platformave digjitale. Të përshtaten strategjitë e komunikimit me një audiencë specifike dhe jeni të vetëdijshëm për diversitetin kulturor dhe të gjeneratës së platformave digjitale.
- Menaxhimi i identitetit digjital, d.m.th. krijimin dhe menaxhimin e një ose më shumë identiteteve digjitale, si dhe mbrojtjen e reputacionit personal.

3. Krijimi i përmbajtjes digjitale

- Zhvillimi i përmbajtjes digjitale në formate të ndryshme, aftësia për t'u shprehur me mjete digjitale.
- Integrimi i përmbajtjes digjitale, ndryshimi, përmirësimi dhe integrimi i informacionit dhe

27 Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016), DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union, f. 5-6.

28 Burimi: Bashkimi Evropian (2021), Europass, në dispozicion në <https://europa.eu/europass/eportfolio/screen/profile-wizard?lang=en> qasur më 15.01.2022.

përmbajtjes në njohuritë ekzistuese, si dhe krijimi i përmbajtjeve dhe njohurive të reja, origjinale dhe relevante.

- E drejta e autorit dhe licencat, aftësia për të kuptuar të drejtat e autorit dhe licencat e aplikueshme për të dhënat, informacionin dhe përmbajtjen digjitale.
- Programimi, planifikimi dhe zhvillimi i instruksioneve për sistemet kompjuterike me qëllim të zgjidhjes së problemeve të dhëna ose kryerjes së detyrave të caktuara.

4. Siguria

- Mbroni pajisjet dhe kuptoni rreziqet dhe kërcënimet në mjedisin digjital. Njohuri për masat e sigurisë dhe praktikatat e besueshmërisë dhe privatësisë.
- Mbrojtja e të dhënave personale dhe privatësisë në mjediset digjitale. Kuptoni se si të përdorni dhe shkëmbeni informacione për identifikim personal, kuptoni se si serverët digjital krijojnë dhe përdorin “politikë privatësie” dhe si përdoren të dhënat personale.
- Mbrojtja e shëndetit dhe mirëqenies, shmangia e rreziqeve shëndetësore dhe kërcënimeve për mirëqenien fizike dhe psikologjike gjatë përdorimit të teknologjive digjitale.
- Mbrojtje ndaj rreziqeve të mundshme në mjediset digjitale (p.sh. bullingu kibernetik). Ndërgjegjësimi për teknologjitë digjitale si një mjet për mbrojtjen e interesit publik dhe përfshirjes sociale.
- Mbrojtja e mjedisit, d.m.th., për të qenë i vetëdijshëm për ndikimin e teknologjive digjitale mbi mjedisin jetësor gjatë në përdorimit të tyre.

5. Zgjidhja e problemeve

- Zgjidhja e problemeve teknike gjatë përdorimit të pajisjeve
- Identifikimi i nevojave, përshtatja dhe aftësimi i platformave digjitale për përdorim personal.
- Përdorimi kreativ i teknologjive digjitale për krijimin e njohurive dhe novacioni i shërbimeve dhe produkteve, si dhe zgjidhjen e problemeve të platformave digjitale.
- Identifikimi i mangësive në kompetencën digjitale, d.m.th. ku dikush duhet të përmirësojë ose përditësojë kompetencën e tij digjitale, të kërkojnë mundësi për vetë-zhvillim dhe për të qenë në rrjedhë me evolucionin digjital.

Kur bëhet fjalë për edukimin mediatik, është e dobishme të përshkruhen disa nga dallimet ekzistuese në mënyrën se si trajtohet kjo temë në Evropë dhe në Shtetet e Bashkuara. Këto dallime, herë më të vogla e herë më të dukshme, i shtojnë vlerë zhvillimit të kësaj disipline arsimore duke ofruar përvoja dhe mundësi të ndryshme për përfshirje në shoqëri dhe sisteme të ndryshme arsimore. Në kontekstin e Amerikës së Veriut, një nga modelet më me ndikim dhe të pranuar gjerësisht të edukimit mediatik është ai i Renee Hobbs²⁹. Ajo filloi të zhvillojë konceptet kryesore për modelin e saj në vitin 2010 në veprën “Plani i veprimit për edukimin digjital dhe mediatik”.³⁰ ku parashtron propozimet e saj për mënyrën se si të integrohet arsimimi digjital dhe mediatik në arsimin formal dhe joformal nëpërmjet edukimit gjithëpërfshirës në komunitet.

Ajo e përcakton edukimin digjital dhe mediatik si një kombinim dhe plejadë e aftësive jetësore të nevojshme për pjesëmarrje të plotë në shoqëritë tona të pasura me media dhe me informacion³¹.

29 Renee Hobbs është shkencëtare dhe edukatore amerikane që punon në fushën e arsimit për edukim mediatik. Ajo është profesoreshë e Studimeve të Komunikimit në Harrington School of Communications and Media dhe është themeluese e laboratorit për Edukim Mediatik në Universitetin e Rhode Island, SHBA.

30 Hobbs, R (2010), Digital and Media Literacy: A Plan of Action, The Aspen Institute Communications and Society Program.

31 Hobbs, R (2010), Digital and Media Literacy: A Plan of Action, The Aspen Institute Communications and Society Program, f. 7.

Këto përfshijnë aftësi dhe shkathtësi për aktivitetet e mëposhtme:

1. Bërja e zgjedhjeve të përgjegjshme përmes qasjes në informacion duke gjetur dhe ndarë materiale dhe duke kuptuar informacione dhe ide të ndryshme.
2. Analizimi i mesazheve në forma të ndryshme duke identifikuar autorin, qëllimin dhe këndvështrimin e informacionit, si dhe duke vlerësuar cilësinë dhe besueshmërinë e përmbajtjes.
3. Krijimi i përmbajtjes në forma të ndryshme, duke përdorur gjuhë, imazhe, tinguj dhe mjete dhe teknologji të reja digjitale.
4. Vlerësimi i sjelljes personale dhe veprimit komunikues duke zbatuar përgjegjësinë sociale dhe parimet etike.
5. Ndërmarrja e aktiviteteve sociale duke punuar në mënyrë individuale dhe së bashku me qëllim shkëmbimin e njohurive dhe zgjidhjen e problemeve në nivel familjar, vendin e punës dhe në komunitet.

Ajo në këtë punim shton: “Këto kompetenca në edukimin digjital dhe mediatik, të cilat përbëjnë kompetencën thelbësore për qytetarinë aktive dhe inkluzive në epokën digjitale, kanë vlerë të madhe praktike. Për të qenë në gjendje të aplikojnë për punë përmes internetit, njerëzve u nevojiten aftësi për të gjetur informacione, të marrë informacione përkatëse shëndetësore, njerëzit duhet të jenë në gjendje të përdorin mjedis truqeve të marketingut dhe informacionit të vlefshëm bazuar në internet, njerëzit duhet të kenë njohuri nga mundësitë e edukimit në internet, njerëzit duhet të kenë njohuri për njohuri dhe si ajo përfaqëson dhe artikulon realitetin.”

Grafiku 1: Kompetencat kryesore në edukimin digjital dhe mediatik, Hobbes, 2010.

Këto pesë kompetenca punojnë së bashku në një spirale të përshtatshme të përforsimit të ndërsjellë³³, mbështetjen dhe pjesëmarrjen aktive të njerëzve në procesin e të mësuarit gjatë gjithë jetës duke marrë dhe krijuar mesazhe.

E përshkruar shkurtimisht, ajo përdor këtë model dhe termin “edukim digjital dhe mediatik” për të përfshirë një gamë të gjerë të kompetencave kognitive, emocionale dhe sociale që përfshijnë përdorimin e teksteve, mjeteve dhe teknologjive, aftësitë për mendimin kritik dhe analizës, aftësitë e formësimit të mesazhit dhe përdorimin e tyre kreativ, aftësinë e individit për t’u angazhuar në të menduarit dhe veprimin etik, si dhe kompetencat për të marrë pjesë në punën ekipore dhe bashkëpunim.

Kur njerëzit kanë kompetenca të edukimit digjital dhe mediatik, ata njohin agjendat sociale, korporative dhe politike dhe mund të flasin në emër të tyre dhe komuniteteve të tyre të shtypura, zërat e të cilëve po mbyten, në mënyrë që të ushtrojnë të drejtat e tyre sipas ligjit.

Nga qasjet e mësipërme dhe përkufizimet e ndryshme të edukimit mediatik mund të konkludojmë se ky është një koncept ndërdisiplinor që synon të integrojë fusha dhe disiplina të ndryshme të ndërlidhura për të mundësuar adresimin e sfidave aktuale të epokës së re digjitale. Edukimi mediatik, në vendet ku zhvillohet prej dekadash, shërben si integrues i fushave dhe metodologjive të ndryshme në procesin e gjetjes së zgjidhjeve efektive në arsim, por edhe në praktikën e komunikimit.

Gjithashtu, një aspekt shumë i rëndësishëm i edukimit mediatik është se ai më tej shërben si bazë për krijimin dhe konceptimin e kategorive shtesë, veçanërisht të rëndësishme për shoqëritë e digjitalizuara të botës moderne teknologjike dhe të rrjetëzuar, siç janë edukimi digjital, kompetenca digjitale, edukimi funksional, koncepti i qytetarit digjital dhe një mori të tjerësh që ndoshta janë në fillimet e tyre dhe do të fitojnë rëndësi gjithnjë e më të madhe me integrimin në rritje të teknologjive digjitale në arsim, komunikim dhe organizim shoqëror.

Është gjithashtu e rëndësishme të theksohet se edukimi mediatik është një proces i vazhdueshëm. Në shoqëritë moderne të teknologjisë së lartë, individit kalon nëpër disa faza të zhvillimit në lidhje me median: përvetësimi i koncepteve bazë, përvetësimi i aftësive të folurit dhe komunikimit, zhvillimi i aftësive narrative, zhvillimi i skepticizmit, zhvillimi intensiv, kapacitet e kërkimit, qasja kritike dhe përgjegjësia sociale (Potter, f. 50-52)³⁴. Katër fazat e para zhvillohen në fëmijëri, ndërsa faza intensive pason menjëherë pas saj.

Pa mbështetje të jashtme sociale, shumica e individëve mbeten në këtë nivel të kompetencës së tyre mediatike për pjesën tjetër të jetës së tyre, duke vlerësuar se ata kanë aftësi të mjaftueshme për të interpretuar dhe përdorur siç duhet përmbajtjen dhe informacionin mediatik. Megjithatë, mbi të gjitha për shkak të dinamikës në zhvillimin e TIK-ut modern, përmbajtjes mediatike dhe ndryshimit dhe zhvillimit të vazhdueshëm të tyre, edukimi mediatik duhet të mirëmbahet dhe plotësohet vazhdimisht. Ideja e qasjeve të reja ndaj kësaj çështjeje është integrimi i edukimit mediatik në arsim për të ofruar mjetet bazë, veçanërisht në fazat e zhvillimit të popullatës së re, dhe më tej me ndërgjegjësim dhe angazhim të lartë shoqëror, për të ofruar mbështetje të vazhdueshme për qytetarët në komunitet me përfshirje të gjerë të institucioneve, shoqërisë civile, akademisë dhe aktorëve të tjerë.

33 Hobbs, R (2020), Literacy Media dhe Mësimi Online, në dispozicion në <https://renehobbs.medium.com/educators-all-around-the-world-are-engaged-in-the-process-of-online-learning-during-the-time-of-3e8c0beb982b> qasur më 15.01.2022.

34 James Potter (2008), Media Literacy, 4th edition, SAGE publications, f. 50.

EDUKIMI MEDIATIK NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Në vitet e fundit, arsimimi mediatic ka filluar të shfaqet më shpesh në komunikimin publik dhe në media në Republikën e Maqedonisë së Veriut, kryesisht në kontekstin e sfidave të reja që sjell interneti dhe rrjetet sociale. Çështje të shumta si dezinformimi, lajmet e rreme, propaganda politike, keqpërdorimi i të dhënave dhe regjistrimeve private, rastet e bulizmit kibernetik, gjuha e urrejtjes e të tjera, kanë rritur fokusin e publikut, medias, shoqërisë civile dhe institucioneve në zgjidhjet e mundshme në këto zona. Publiku profesionist, organizatat e shoqërisë civile, si dhe pedagogët dhe disa nga institucionet, në edukimin mediatic gjithnjë e më shumë njohin një koncept dhe një mjet të rëndësishëm për zgjidhjen e problemeve ekzistuese³⁵. Si rezultat i këtij ndryshimi gradual, në Republikën e Maqedonisë së Veriut mund të regjistrohen një sërë aktivitete në fushën e edukimit mediatic.

Në vitin 2010, Instituti i Maqedonisë për Media, në bashkëpunim me Institutin për Demokraci dhe Byronë për Zhvillimin e Arsimit, përpiloi Doracak për studimin e edukimit mediatic në mësimdhënien në gjuhën amtare, gjatë të cilit u janë mbajtur trajnime për mbi 1000 arsimtarëve të arsimit fillor dhe të mesëm, por fatkeqësisht institucionet kompetente e kanë vonuar miratimin e përdorimit të tij në shkolla dhe nuk është zbatuar deri në fund.

Sipas Agjencisë për shërbime mediatike audio dhe audiovizuale (ASH-MAA), Republika e Maqedonisë së Veriut nga aspekti institucional ka pranuar përkufizimin e Grupit Evropian të ekspertëve për edukimin mediatic, i cili interpretohet si “kapaciteti për interpretim kritik të tekstit, kuptimit, vlerës dhe pasojat e përmbajtjes së medias në format e saj të shumta, për t’u mundësuar qytetarëve të përdorin mediat dhe të komunikojnë në mënyrë efektive nëpërmjet tyre”³⁶.

35 “Fluksi i lajmeve të rreme, dezinformimi dhe propaganda në nivel global dhe lokal, ngre nevojën për një publik të orientuar në mënyrë kritike, i cili do të jetë në gjendje të njohë informacionin në lajme të ndryshme dhe ta përdorë median siç duhet në të gjitha format e saj. Mjeti kryesor për të luftuar çdo lloj abuzimi të lirisë së shprehjes në/nëpërmjet medias është niveli i lartë i edukimit mediatic i qytetarëve të cilët do të njohin lajmet e rreme dhe tendencën në krijimin e opinionit publik. Nëpërmjet edukimit për edukim mediatic, qytetarët do të kenë mundësinë të marrin pjesë në çdo aspekt të jetës publike dhe proceseve demokratike”, burim Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (2019), “Strategjia Rregullative për Zhvillimin e Veprimtarisë Audio dhe Audiovizive për periudhën 2019 deri në 2023”, f. 59.

36 “(Edukimi mediatic) është përcaktuar në Programin për promovimin e edukimit mediatic në Republikën e Maqedonisë 2016 - 2018, i cili është zhvilluar në vitin 2015, me mbështetjen e ekspertëve të ofruar në kuadër të projektit IPA të financuar nga Komisioni Evropian” Forcimi i kapaciteteve administrative të organet përgjegjëse për telekomunikacionin dhe median për rregullimin efikas të shërbimeve të reja digjitale dhe shumëfunktionale”, burimi: Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (2019), “Strategjia rregullative për zhvillimin e aktivitetit audio dhe audiovizual për periudhën 2019-2023”, fq. 57.

Në vitin 2017 u krijua Rrjeti i edukimit mediatic³⁷ prej 35 anëtarëve themelues, përfshirë organin e pavarur rregullator të medias, Agjencinë për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (AShMAA). Sot numri i këtyre anëtarëve është pothuajse dyfishuar, d.m.th. ka 67 anëtarë³⁸ ndër të cilat përfshihen institucionet publike, ministritë, organizatat e shoqërisë civile, institucionet arsimore dhe radiodifuzerët. Rrjeti për EM mbetet aktiv në promovimin e edukimit mediatic përmes aktiviteteve që përfshijnë fushata, projekte, trajnime, seminare dhe formate të tjera të projektit dhe veprimit³⁹, përfshirë dhe Ditët e edukimit mediatic⁴⁰.

AShMAA është gjithashtu një nga institucionet e para që gradualisht prezantoi dhe përdori termin edukim mediatic, për shembull në “Strategjia e veprimtarisë radiodifuzive për 2013-2017⁴¹”. Në “Strategjia rregullative për zhvillimin e veprimtarisë audio dhe audiovizive për periudhën 2019-2023⁴²” Një nga synimet e përcaktuara të zhvillimit është” zvogëlimi i dallimeve në nivelet e edukimit mediatic (i cili) është një çështje strategjike e rëndësishme si për publikun ashtu edhe për radiodifuzerët.”

“Për publikun është i nevojshëm qartësimi i kriterëve për dallimin e besueshmërisë, faktet e supozuara që sjellin zhanret informative dhe dokumenti, në raport me - fikcionin dhe analitikën që buron prej tyre, përkatësisht - të drejtën e interpretimit subjektiv, por të përgjegjshëm (të zhanrit) gazetaresk ose artistik⁴³”.

Ligji për Shërbimet Mediatike Audio dhe Audiovizuale i jep AShMAA-së kompetencat dhe përgjegjësitë “të inkurajojë edukimin mediatic, përmes bashkëpunimit me OJQ-të, shoqatat e qytetarëve, institucionet arsimore dhe palët e tjera të interesuara, pastaj të sigurojë shikueshmëri të këtyre aktiviteteve përmes faqes së saj të internetit, dhe të informojë për ato rregullisht në raportet vjetore” (neni 26). Republika e Maqedonisë së Veriut është në një grup prej 14 shtetesh evropiane, të cilat e kanë përfshirë edukimin mediatic në dispozitat ligjore. Në kuadër të Planit për monitorimin e trendeve nga Programi për edukim mediatic në vitin 2016 dhe 2019, janë realizuar “Anketa e edukimit mediatic te popullata e rritur në Republikën e Maqedonisë”⁴⁴. Metodologjikisht, matjet e nivelit të edukimit mediatic kryhen në bazë të udhëzimeve të Direktivës së BE-së, çdo tre vjet⁴⁵.

37 Rrjeti për edukim mediatic (2021), “Çfarë është REM” ?, në dispozicion në <https://mediumskapismenost.mk/shto-e-mmp/> qasur më 15.01.2022.

38 Rrjeti për edukim mediatic (2021), “Anëtarët e Rrjetit”, i disponueshëm në <https://mediumskapismenost.mk/clenki-na-mrezata/> qasur më 15.01.2022.

39 Rrjeti për Edukim mediatic (2021), “Projekte”, në dispozicion në <https://mediumskapismenost.mk/proekti/> qasur më 15.01.2022.

40 Rrjeti për edukim mediatic (2021) “Ditët e Literacy Media 2021 - Virtuale ose Real - rregullat janë të njëjta!”, në dispozicion në <https://mediumskapismenost.mk/?p=5092> qasur më 15.01.2022.

41 “Dokumenti thekson qartë nevojën e promovimit të edukimit mediatic si interesi më i madh i shoqërisë në Maqedoni, proces në të cilin institucionet arsimore duhet të përfshihen me mekanizma për kontrollin e efekteve të edukimit mediatic në programet mësimore, profesionistët e medias duke zhvilluar kode vetërregulluese në lidhje me respektimin e standardeve profesionale për rritjen e përgjegjësisë së tyre në krijimin e produkteve mediatike, trupave rregullatore në fushën e medias dhe komunikimeve elektronike duke zhvilluar programe speciale me aktivitete të shumta që lidhen me edukimin mediatic, përfaqësues të shoqërisë civile me nisma dhe projekte të ndryshme, si dhe institucione shkencore me kërkime në këtë fushë”, Shopar V, Qupeva T. dhe Temenugova, A (2016) “Edukimi mediatic në Maqedoni: hallka që mungon për qytetari aktive”, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup, f. 18.

42 Burimi: Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (2019), “Strategjia Rregullative për Zhvillimin e Veprimtarisë Audio dhe Audiovizive për periudhën 2019-2023, 2019”, në dispozicion në <https://avmu.mk/strategjia-na-razvoj/> qasur më 15.01.2022.

43 Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (2019), “Strategjia Rregullative për zhvillimin e aktivitetit audio dhe audiovizual për periudhën 2019-2023, 2019”, f. 12.

44 Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audiovizuale (2019), “Hulumtim për edukimin mediatic te popullata e rritur në Republikën e Maqedonisë për vitin 2016 dhe 2019”, e disponueshme në: <https://mediumskapismenost.mk/kampanja-dvapati-proveri-ednash-veruvaj/>

45 Mund të theksohet se Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizuale ndjek një metodologji të ndryshme për matjen e kompetencave në edukimin mediatic, bazuar në metodat e zhvilluara nga EAVI nën drejtimin e Komisionit Evropian.

Në dokumente të tjera të analizuara, të tilla si programet kombëtare dhe strategjitë për zhvillim, edukimi mediatik shpesh përmendet në mënyrë indirekte përmes termave edukimi informatik apo digjital. Në “Strategjinë e Arsimit 2018-2025 dhe planin e veprimit⁴⁶” MASH nuk përmend edukimin mediatik, ndërsa konceptet e TIK-ut dhe edukimit digjital janë përfshirë: “Janë integruar format fleksibël të të mësuarit dhe format e të mësuarit gjatë gjithë jetës duke përdorur TIK-un në sistemin ekzistues. Edukimi i vazhdueshëm digjital ofrohet në të gjitha profesionet duke iu përshtatur nevojave specifike profesionale. Studentët që kanë braktisur shkollën dhe të papunët kanë qasje në edukimin digjital⁴⁷”.

Siç vërehet në analizën e Sopar et al. (2016, f. 19), “Askund në dokument nuk përcaktohet edukimi digjital, për shembull, si aftësia për të përdorur teknologjitë digjitale, si mjete komunikimi ose rrjete për të lokalizuar, vlerësuar, përdorur dhe krijuar informacion, ose si aftësi për të kuptuar përdorimin e informacionit nga spektri i gjerë në formate të shumta nga një spektër i gjerë burimesh të paraqitura përmes kompjuterëve.” TIK-u dhe edukimi digjital përmenden kryesisht në kontekstin e digjitalizimit të mësimdhënies, por edukimi digjital mbetet pamjaftueshëm i përcaktuar dhe specifikuar.

Në “Strategjinë Kombëtare të Sigurisë Kibernetike të Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022⁴⁸” i Ministrisë së Shoqërisë Informatike dhe Administratës në kapitullin “Kultura për sigurinë kibernetike” thekson se: “Promovimi i një kulture të sigurisë kibernetike do të thotë inkurajim i përgjegjshmërisë dhe kuptimit të rreziqeve kibernetike në të gjitha sferat e shoqërisë, përmes zhvillimit të besueshmërisë së informimit të përdoruesve në fushën shërbimeve elektronike si dhe përmirësimi i njohurive se si ata mund të mbrojnë të dhënat e tyre personale⁴⁹. Siguria kibernetike, pra përdorimi i sigurt i platformave dhe mjeteve digjitale, ka disa mbivendosje me mediat, informacionin dhe edukimin digjital. Siç thuhet në të njëjtin dokument, “Shkëmbimi i aftësive, njohurive dhe përvojës në fushën e sigurisë kibernetike në nivel kombëtar do të arrihet përmes krijimit të ekipeve kërkimore ndërsektoriale ad-hok të përbëra nga ekspertë të sektorit publik, sektorit privat dhe nga komuniteti akademik.”⁵⁰

Plani i veprimit për këtë strategji ndër të tjera parashikon edukimin dhe trajnimin e personelit arsimor në shkollat fillore dhe të mesme në fushën e sigurisë kibernetike dhe sigurimin e materialeve të përshtatshme dhe moderne për nxënësit, zhvillimin dhe shpërndarjen e materialeve edukative për grupet e synuara, krijimin e një platforme për mësimin elektronik, ngritjen e vetëdijes dhe njohurive bazë në fushën e sigurisë kibernetike të nxënësve në shkollat fillore dhe të mesme, si dhe për mbështetjen e iniciativave, fushatave, konferencave, seminareve dhe seminareve në fushën e sigurisë kibernetike të destinuar për publikun e gjerë⁵¹.

46 “Temat e përgjithshme në lidhje me sistemin e përgjithshëm arsimor të mbuluar në shtyllën e veçantë të 7-të: legjislativi, statistikat dhe informacioni mbi arsimin, TIK dhe edukimin digjital, partneriteti social, korniza kombëtare e kualifikimeve”, burimi: Ministria e Arsimit dhe Shkencës (2018), “Strategjia për arsimin për 2018-2025 dhe Plani i Veprimit”, në dispozicion në <https://mon.gov.mk/download/?f=strategjija-za-obrazovaniето-2018-2025.docx>, qasur më 15.01.2022, f. 64.

47 Burimi: Ministria e Arsimit dhe Shkencës (2018), “Strategjia e Arsimit për 2018-2025 dhe Plani i Veprimit”, në dispozicion në <https://mon.gov.mk/download/?f=strategjija-za-obrazovaniето-2018-2025.docx>, qasur më 15.01.2022, “Strategjia e Arsimit 2018 - 2025 dhe plani i veprimit”, f. 67.

48 Ministria e Shoqërisë Informatike dhe Administratës (2018), “Strategjia Kombëtare dhe Plani i Veprimit për Sigurinë Kibernetike të Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022”, në dispozicion në <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/1813> qasur më 15.01.2022.

49 Ministria e Shoqërisë Informatike dhe Administratës (2018), “Strategjia Kombëtare dhe Plani i Veprimit për Sigurinë Kibernetike të Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022”, në dispozicion në <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/1813> qasur më 15.01.2022, f. 25.

50 Ministria e Shoqërisë Informatike dhe Administratës (2018), “Strategjia Kombëtare dhe Plani i Veprimit për Sigurinë Kibernetike të Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022”, në dispozicion në <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/1813> qasur më 15.01.2022, f. 25-26.

51 Ministria e Shoqërisë Informatike dhe Administratës (2018), “Plani i Veprimit për Sigurinë Kibernetike të Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022”, f. 9-10.

Nga dokumentet dhe materialet e shqyrtuara dhe analizuara është evidente se në strategjitë dhe aktivitetet e institucioneve ka elemente të ndryshme në fushën e edukimit mediatic, digjital dhe informativ, por ende mungon një qasje e integruar dhe e koordinuar ndaj kësaj teme e cila do të përmirësonte efikasitetin e aktivitetëve specifike dhe zgjidhje më të mira të problemeve ekzistuese. Mungon gjithashtu një integrim i qartë i konceptit të edukimit mediatic, i cili ose mungon ose zëvendësohet me koncepte të tjera të ndërlidhura, siç është edukimi digjital, të cilët megjithatë nuk mund të barazohet plotësisht me gjerësinë dhe qasjen e edukimit mediatic.

Sektori civil dhe promovimi i edukimit mediatic

Duhet theksuar dhe konfirmuar se sektori i shoqërisë civile, organizatat ndërkombëtare dhe jo-qeveritare kanë kontributin e tyre të rëndësishëm në aktivitetet në fushën e edukimit mediatic, promovimin, mbështetjen dhe avancimin e tij në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Përveç faktit që organizatat e shoqërisë civile janë anëtare të Rrjetit për edukimin mediatic, një numër prej tyre dhe të tjera kanë aktivitetet e tyre të dukshme për edukimin mediatic⁵². Në pjesën më të madhe, ato përfshijnë trajnime me arsimtarë dhe nxënës, përpunimin e materialeve edukative në formate të ndryshme (të shtypura dhe elektronike), seminare, konferenca, forume, punime kërkimore dhe analiza.

Edukimi mediatic në arsimin formal

Me fillimin e vitit akademik 2021/22 në arsimin fillor dhe me konceptin e ri të Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës (MASH)⁵³, përbajtjet e edukimit mediatic u përfshinë në lëndë të caktuara në mësimdhënie. Në kuadër të këtyre përbajtjeve për klasat 1-9 përfshihen 5 kapituj të detyrueshëm dhe disa të tjerë shtesë, të cilët janë fakultativ. Për momentin, sipas Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, nuk ka plan për futjen e një lënde të veçantë për të “shmangur ritjen e numrit të lëndëve për studentët”.⁵⁴, kryesisht e arsyes organizative-teknike, vlefshmëria e së cilës duhet rishqyrtuar. Në kuadër të këtyre ndryshimeve janë planifikuar edhe trajnime të përshtatshme për arsimtarët, gjë që vihet re si problematike për shkak të vëllimit të pamjaftueshëm dhe shumëllojshmërisë së trajnimeve për arsimtarët⁵⁵.

52 Më shumë detaje në Shopar etj., 2016, dhe këtu mund të përmendim organizatat e mëposhtme që kanë angazhim dhe projekte afatgjatë në këtë fushë: Instituti Maqedonas për Media, Instituti për Studime të Komunikimit (ish quajtur Shkolla e Lartë për Gazetari dhe Marrëdhënie me Publikun), Forumi Arsimor Rinor, IREX, USAID, Misioni i OSBE-së në Shkup, Organizata Ndërkombëtare për Migrim, Metamorfozis, Instituti për Demokraci Societas Civilis, Makedox, Këshilli i Etikës në Media, Qendra për Zhvillimin e Mediave, IDEA për Evropën Juglindore dhe të tjerë.

53 Ministria e Arsimit dhe Shkencës (2020), “Draft Koncepti për Arsimin Fillor”, në dispozicion në <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20-%20makedonski%20jazik.pdf> qasur më 15.01.2022.

54 “Jam e bindur dhe mendoj që edukimi mediatic nuk duhet të jetë lëndë më vete. Nevojiten më pak lëndë me më shumë përbajtje, jo më shumë lëndë sepse fëmijët tanë nuk mësojnë të mendojnë dhe të arsyetojnë në mënyrë kritike dhe e gjithë kjo duhet të inkorporohet në të gjitha lëndët “Milla Carovska, Ministre e Arsimit dhe Shkencës, Radio MOF (2020), “Edukimi mediatic në arsim do të fillojë të inkorporohet vitin e ardhshëm shkollor, mësuesit do të kenë rol kyç”, në dispozicion në <https://www.radiomof.mk/mediumskata-pismenost-vo-obrazovaniето-kje-pochne-da-se-voveduva-idnata-uchebna-godina-nastavnicite-kje-imaat-kluchna-uloga/> qasur më 15.01.2022.

55 Shopar V, Temenugova A, Aksentievaska M (2018), “Edukimi mediatic në Maqedoni: Përpjekje për implementim në arsimin fillor”, Shkolla e Lartë për Gazetari dhe Marrëdhënie me Publikun, Shkup, f. 55.

Gjatë analizimit të plan-programeve në arsimin fillor dhe të mesëm, mund të veçohen këto gjetje relevante, të cilat në masë të madhe përputhen me raportet për Maqedoninë nga dekada e fundit:

- Në programin mësimor nuk ka lëndë të posaçme për mediat dhe edukimin mediatik;
- Tema për mediat përfshihen në disa lëndë obligative ose zgjedhore, siç janë: Gjuha amtare (maqedonisht, shqip, turqisht, serbisht, boshnjakisht, nga klasa e parë deri në të nëntën për arsimin fillor dhe në vitin e parë deri në të katërt të arsimit të mesëm në disa nga këto gjuhë) me 10-12 orë në vit⁵⁶, Aftësitë e jetës⁵⁷ (nga e para në të tretën, nga e katërta në të gjashtë dhe nga klasa e shtatë në klasën e nëntë), Shoqëri (klasa e katërt), Kreativiteti (lëndë zgjedhore, klasa e 4), Punë me kompjuter dhe bazat e programimit (klasa e tretë, e katërt dhe e pestë), Projekte nga informatika (lëndë zgjedhore, klasa e shtatë dhe e tetë) dhe Arsim qytetar (klasa e tetë ose e nëntë, varësisht nga lloji i programit).

Në kuadër të fushës programore kulturore mediatike, lënda e gjuhës amtare përfshin temat e mëposhtme:

- **Klasa e parë:** Lloje të ndryshme emisionesh mediatike (televizion dhe radio), lloje të filmave vizatimorë (kukulla dhe filma të animuar), si dhe hyrje në tematikën e filmit, serialeve për fëmijë, teatrit, dramës, revistave për fëmijë dhe serialeve për fëmijë.
- **Klasa e dytë:** Përmbajtje televizive, shtyp për fëmijë, revista dhe gazeta.
- **Klasa e tretë:** Radio, emisione radiofonike, emisione televizive, kërkim në internet.
- **Klasa e katërt:** Llojet e emisioneve televizive (arsimore, shkencore-popullore, argëtuese etj.).
- **Klasa e pestë:** Film, teatër, muzikë dhe skenografi.
- **Klasa e gjashtë:** Llojet e mediave (elektronike, të shkruara, online), seksionet në media, procesi i krijimit të përmbajtjes mediatike (regjisor, skenograf, aktor, etj.).
- **Klasa e shtatë:** Llojet e filmave sipas përmbajtjes dhe qëllimit, efektet pozitive dhe negative të filmit dhe formateve të tjera mediatike, si lajmet dhe njoftimet për shtyp, etj.
- **Klasa e tetë:** Film, skenar, personazhe.
- **Klasa e nëntë:** Kryesisht tema nga fusha e produksionit filmik dhe televiziv.

Në lëndën e Shoqërisë, gjithashtu përfshihen tema për mënyra të ndryshme të informimit përmes mediave sot. Disa nga planet mësimore përfshijnë ushtrime, të tilla si analizimi i titujve të gazetave ose interpretimi i veprave autoriale nga mediat.

Në lëndën Shoqëri qytetare, parashihen dy orë për temën “Mediat në një shoqëri demokratike”.

Në lëndën Punë me kompjuter dhe bazat e programimit parashikohet tema Jeta online, ku nxënësit duhet të njihen me temat informim nëpërmjet internetit, si të kërkojnë të dhëna, çfarë janë linqe, kërkim dhe shfletim të përmbajtjeve multimediale (video, audio, etj.).

56 “Në këtë lëndë, në të cilën nxënësit zakonisht mësojnë llojet e mediave (radio, televizion, shtyp, gazetë online), specifikat e përmbajtjeve dhe shprehjeve të ndryshme mediatike (radio drama, emision televiziv, film, dramë, etj.) dhe programet (informative, argëtuese, edukative), Shopar V, Qupeva T. dhe Temenugova, A (2016) “Edukimi mediatik në Maqedoni: hallka që mungon për qytetarinë aktive”, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup, f. 46.

57 Bëhet fjalë për program mësimor që realizohet në mënyra të ndryshme në të gjitha ciklet e zhvillimit, përveç në klasën e parë.

Në lëndën Aftësitë jetësore, përmbajtjet mësimore përcaktohen në mënyrë më specifike, të cilat kryesisht përkojnë me konceptet e edukimit mediatic, si: zhvillimi i qëndrimit kritik ndaj medias, sa janë përkatëse informacionet dhe përmbajtjet mediatiche për grup moshë të ndryshme, përmbajtje të dobishme dhe përmbajtje të dëmshme, krahasime dhe burimet e informacioneve, mediat dhe të drejtat e njerëzve etj.

Në arsimin e mesëm në Republikën e Maqedonisë së Veriut, edukimi mediatic mori një shtysë periodike, shpesh si pjesë e proceseve reformuese që parashikuan digjitalizimin dhe integrimin e teknologjive të reja digjitale në mësimdhënie. Instalimi i këtyre teknologjive nënkupton një ndryshim të përshtatshëm në qasjen ndaj mësimdhënies, e cila kërkon ndërveprim më të madh me nxënësit, si dhe ndryshim të fokusit nga riprodhimi i informacioneve në përdorimin efektiv të informacioneve dhe zgjidhjen e problemeve. Si pjesë e këtyre reformave, analizat dhe hulumtimet e mëparshme tregojnë se hapat më domethënës drejt përmirësimit të planit të edukimit mediatic mund të regjistrohen në lëndët e mëposhtme: Gjuha amtare dhe letërsia, Sociologjia, Psikologjia, Informatikë, Gjuhë programore, Kultura Qytetare, Inovacione dhe Sipërmarrësi, Të folurit dhe të shkruarit, Pedagogjia dhe Kultura e Artit.

Ngjashëm me konstatimet për arsimin fillor, as në këtë nivel të sistemit arsimor nuk përfshihet terminologjikisht dhe konceptualisht edukimi mediatic.

Ligji për arsimin e mesëm elaboron gjerësisht procesin e përdorimit të teknologjive TIK, por më së shumti nga aspekti teknik, ndërsa edukimi mediatic si njësi dhe koncept arsimor nuk përmendet.

Sipas lëndëve në arsimin e mesëm që përfshijnë përmbajtje nga fusha më e gjerë tematike e edukimit mediatic, mund të përmbliidhen këto njësi tematike të afërta me edukimin mediatic:

- Gjuha amtare (viti i parë dhe i katërt gjimnaz, viti i dytë i arsimit profesional): Llojet e sistemeve të komunikimit, stilet funksionale gjuhësore të pranishme në media (stili funksional gazetaresk), llojet e komunikimit (profesional, praktik).
- Informatikë (viti i parë gjimnaz): Historia dhe funksionimi i internetit, aspektet teorike të rrjeteve sociale, privatësia dhe të dhënat personale.
- Teknologjia informatike (viti i dytë gjimnaz): Krijimi i faqeve të internetit.
- Inovacioni dhe sipërmarrja (viti i parë, i dytë dhe i tretë i arsimit të mesëm): Komunikimi afarist, marketingu, sistemet e komunikimit TIK, marketingu në internet, brendimi, promovimi në internet.
- Sociologji (viti i parë dhe i tretë gjimnaz): Globalizimi dhe mediat, masmediat.
- Psikologji (viti i katërt): Ndikimi i teknologjisë në zhvillimin mendor.
- Art figurativ: Komunikimi pamor, dizajni, grafika kompjuterike, fotografia.
- Të folurit dhe të shkruarit (viti i dytë gjimnaz): Format e të shprehurit me gojë (komentim, dialog, debat).
- Pedagogji (viti i tretë): Llojet e komunikimeve.
- Edukimi qytetar (arsimimi profesional viti i katërt): shoqëritë demokratike dhe informimi, globalizimi, masmedia.
- Edukimi për aftësitë e jetës (viti i parë, i dytë, i tretë dhe i katërt): ndikimet mediatiche, rrjetet sociale, reklamat, komunikimi politik, qëndrimi kritik ndaj medias.
- Biznes (viti i tretë gjimnaz): Etika në komunikim.

Në përgjithësi mund të konstatohet se këto përmbajtje të përfshira janë të dobishme dhe të nevojshme për procesin arsimor në këto dy nivele të arsimit, por është e qartë se mungojnë më shumë përmbajtje që do të pasuronin dhe modernizonin programet mësimore. Mungon integrimi më i mirë i koncepteve bazë të edukimit mediatik në një mënyrë që do të jetë koncize dhe efektive për zbatim në aktivitete edukative dhe aktivitete të tjera. Mbizotëron shpërndarja e temave, mos vazhdimësia në mësimin e tyre, si dhe fragmentimi sipas llojeve të caktuara në drejtimet e shkollave të mesme (gjimnaz apo shkollë e mesme profesionale). Megjithatë, duhet theksuar se këto përmbajtje të tanishme mësimore mund të shërbejnë si bazë solide për zgjerime, përmirësime dhe mbindërtime të mëtejshme, të cilat si elemente, edukimi mediatik mund t'i lidh dhe t'i ngrëjë në një nivel më të lartë arsimor.

Edukimi mediatic është një nga edukimet më të rëndësishme të shekullit 21. Në Maqedoninë e Veriut, ende nuk është në shkallën e prioriteteve të kreatorëve të politikave arsimore, në arsimin e lartë. Pavarësisht përpjekjeve ambicioze reformuese në arsimin fillor (veçanërisht 2020/2021) me zbatimin e edukimit mediatic si mënyrë e të mësuarit në të gjitha lëndët dhe vazhdimin suksesiv të tij në arsimin e mesëm, në arsimin e lartë ende paraqet një dilemë terminologjike studimore. Hapat e parë në ringjalljen “me entuziazëm” të konceptit të edukimit mediatic priten në vitin 2021/2022 dhe vitin e ardhshëm akademik 2022/2023 me përfshirjen e tij në programe të caktuara studimore.

4.1. Kuadri normativ dhe dokumentet strategjike

Që nga pavarësia e vendit e deri më sot, arsimit i lartë ka kaluar në një proces serioz reformash. Më e madhja ishte në vitin 2003 me ratifikimin e Deklaratës së Bolonjës si hapësirë evropiane për arsimin e lartë, duke iu afruar kështu standardeve evropiane të arsimit. Përkatësisht, promovimi i një sistemi të përbashkët të studimeve (universitare, pasuniversitare, doktoraturë), vendosja e sistemit të transferimit të krediteve (mobiliteti i studentëve), bashkëpunimi ndërmjet institucioneve të arsimit të lartë evropian, mësimi i gjatë gjithë jetës, njohja e diplomave, rritja e mundësive për punësim. Natyrisht, kjo kërkonte edhe një rishikim dhe modernizim të plan - programeve ekzistuese. Këto ndryshime do të sjellin ndryshime të shumta në Ligjin për arsimin e lartë, deri në ligjin e undit të miratuar në vitin 2018⁵⁸. Në të vërehet shprehimisht harmonizimi me direktivat evropiane në fushën e njohjes reciproke të kualifikimeve profesionale që rregullojnë kohëzgjatjen minimale të studimeve të arsimit të lartë për profesionet sektoriale në Bashkimin Evropian.⁵⁹ Në këtë kontekst, duhet përmendur Korniza Kombëtare e Kualifikimeve të Arsimit të Lartë, e cila përcakton profilin, synimet dhe pikënisjen e formimit të programeve studimore nga cikli i parë, i dytë dhe i tretë i studimeve, si dhe programet studimore për arsimin profesional më të shkurtër se tre vjet.⁶⁰

58 Ligji për Arsimin e Lartë, 2018, <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NOV.pdf>

59 Këto janë Direktiva 2005/36 / KE e Parlamentit Evropian për njohjen e kualifikimeve profesionale, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0036> Direktiva 2013/55/ BE e Parlamentit Evropian <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L005>

60 Kuadri Kombëtar i Kualifikimeve të Arsimit të Lartë <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/89987333AA56E54989DD0CB3773E2C5B.pdf#page=>

Si dokument i rëndësishëm në sektorin e arsimit, shquhet Strategjia për arsimin me plan veprim 2018-2025 e⁶¹ Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës me qëllim përmirësimin e cilësisë së arsimit, infrastrukturës së sistemit arsimor, kapaciteteve të burimeve njerëzore, si dhe “zhvillimin e kompetencave gjenerike dhe kryesore të nxënësit me qëllim ato të zhvillohen në subjekte kritike, pjesëmarrës aktiv dhe relevant në jetën shoqërore”. Për këtë, theksohet, është e nevojshme të zhvillohen hapa dhe mjete për inkorporimin e: kompetencave gjenerike - për mendim kritik dhe marrjen e vendimeve të argumentuara, aftësi për zgjidhjen e problemeve dhe zbatimin e njohurive në situata reale praktike, për aftësi socio-emocionale ndërpersonale dhe intrapersonale; si dhe kompetenca kryesore - të mësohet si të mësojnë, inovacion dhe sipërmarrje, përgjegjësi qytetare dhe shoqërore, ndërgjegjësim dhe shprehje kulturore, së bashku me kompetencat kryesore për komunikim në gjuhën amtare dhe komunikimin në gjuhë të huaj, për matematikë, shkencë dhe teknologji dhe kompetencë digjitale. Padyshim, kompetencat që fitohen edhe përmes edukimit mediatik, edhe pse kjo nuk është shënuar në mënyrë eksplicite në strategji.

Vëmendja përqendrohet në *edukimin informativ* duke theksuar nevojën e intensifikimit të aplikimit të TIK-së, në arsim përmes krijimit të një portali për e-mësim dhe sistem për menaxhim me mësimin dhe trajnim të vazhdueshëm të stafit për përdorimin e teknologjive të reja dhe mjeteve të TIK-ut në arsim. Gjatë kësaj, një nga qëllimet e Strategjisë është krijimi i bazës për hartimin dhe “zhvillimin e një reforme të integruar në tërësi që do të mbulojë të gjithë arsimin”, nga parashkollor në atë të lartë, si proces dhe mundësi për të mësuar gjatë gjithë jetës, në të cilën në mënyrë logjike dhe të njëpasnjëshme ndërliken nivelet e arsimit.⁶²

Në këtë moment, dokumenti më i rëndësishëm që e trajton edukimin mediatik dhe informativ si pjesë të domosdoshme, integrale e procesit arsimor është Koncepti për arsimin fillor (2021) i Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës.⁶³ Në të, si fusha kryesore të veprimit përmenden: zotërimi i aftësive themelore (matematika, edukimi gjuhësor dhe shkencat natyrore), duke përfshirë kompetencat digjitale, zotërimin e aftësive të tërthorta si mendimi kritik, sipërmarrja, kreativiteti dhe aktivizmi qytetar përmes qasjeve transcendentale, me në qendër nxënësit dhe të bazuar në sfida, kultivimi i mësimin të gjuhës dhe shumë-gjuhësia për të siguruar lëvizshmëri në arsim dhe në tregun e punës dhe për të kapërcyer më lehtë barrierat kulturore me të cilat përballet Europa sot, pranim i perspektivës evropiane në arsim si komplementare me perspektivat kombëtare dhe rajonale, që të mundësohet këqyrje në vlerat evropiane dhe përditshmërinë evropiane. Nevoja për ndryshime në shkollën fillore ka për qëllim «të mësuarit dhe të nxënësit që zhvillon mendimin analitik dhe kritik, inkurajon kreativitetin, mësohet se si të njihen informacionet e vërteta dhe të rreme dhe se përdorimi i duhur i tyre është shumë më i dobishëm dhe më i vlefshëm sesa posedimi i informacionit». Gjithashtu, kompetencat e mësimin gjatë gjithë jetës, veçanërisht ato që lidhen me aftësitë e të shprehurit krijues, mendimit kritik, komunikimit dhe bashkëpunimit, duhet të integrohen në të gjitha plan - programet dhe të jenë pjesë e çdo ore mësimore, njësoj si edukimi gjuhësor dhe matematikor. Pjesë integrale e “arsimit të ri” është integrimi digjital, por jo thjesht vetëm duke “shtuar” TIK në metodat ekzistuese të mësimdhënies, por edhe në të mësuarit përmes platformave digjitale ose mësimin në distancë, si dhe mbështetje të inkluzionit të fëmijëve me aftësi të kufizuara në mësimin e rregullt. Mësimi do të bazohet në një qasje ndërdisiplinore dhe multidisiplinare, gjegjësisht mësim ndër-planor të edukimit mediatik dhe informativ.

61 Strategjia e arsimit me plan veprimi 2018-2025 <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategjia-za-obrazovanie-MAK-WEB.pdf>

62 Programi i mëparshëm kombëtar për zhvillimin e arsimit në Republikën e Maqedonisë 2005-2015, thekson rëndësinë e edukimit kompjuterik të të rinjve dhe të rriturve, gjegjësisht njohurive dhe punës me teknologjinë informative dhe kompjuterike (TIK) si pjesë thelbësore e kompetencave të të rinjve dhe të rriturit dhe kusht për shfaqjen e tyre efektive në sferën e punës dhe jetës shoqërore-politike.

63 Konceptimi i arsimit fillor. <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20MK.pdf>

Reformat e para nisën nga viti shkollor 2021/2022, fillimisht në klasën e parë dhe të katërt me plan-programe të reja ndërsa me etapa, në pesë vitet e ardhshme do të reformohet i gjithë arsimit fillor nëntëvjeçar.

Në këtë kontekst, duhet përmendur Strategjia Kombëtare e Sigurisë Kibernetike e Republikës së Maqedonisë 2018-2022⁶⁴ e Ministrisë së Shoqërisë Informatike dhe Administratës. Në të theksohen pesë fusha kryesore të sigurisë kibernetike të dizajnuara për të rritur aftësitë e mbrojtjes nga kërcënimet kibernetike dhe rritjen e sigurisë kibernetike në të gjithë sektorët dhe në të gjitha nivelet. Në pjesën për Kapacitetet Kibernetike dhe Kulturën e Sigurisë Kibernetike, ndër të tjera, veçohen këto aktivitete: zhvillimi dhe promovimi i plan - programeve dhe trajnimeve për sigurinë kibernetike në të gjitha nivelet, ndërgjegjësimi dhe njohuritë bazë në fushën e sigurisë kibernetike të nxënësve në shkollat fillore dhe të mesme, përmirësimi i plan - programeve ekzistuese në shkollat fillore dhe të mesme dhe përfshirja e elementeve në fushën e sigurisë kibernetike në programet e reja të programeve studimore universitare me qëllim të prodhimit të kuadrove më të mira për siguri kibernetike, rritjen e ndërgjegjësimit dhe njohurive bazë për sigurinë kibernetike tek qytetarët dhe organizatat e shoqërisë civile.

4.2. Struktura e universiteteve dhe fakulteteve në vend

Në Maqedoninë e Veriut gjithsej janë akredituar 24 institucione të arsimit të lartë⁶⁵ nga të cilat gjashtë universitete publike, një privat-publik dhe njëmbëdhjetë universitete private; dy fakultete (private) dhe katër shkolla të larta (private). Më i madhi dhe më i vjetri është Universiteti publik “Shën Kirili dhe Metodi” (UKM)⁶⁶ me 23 fakultete shumica e të cilave janë “universitete të vogla” të përbëra nga disa institute, katedra, departamente ose programe studimore ndërsa,⁶⁷ dhe Universiteti më i ri publik “Nënë Tereza” është themeluar në vitin 2015 i cili filloi të funksionojë në vitin akademik 2016/17. Ndër privatët, më i vjetri dhe më i madhi është Universiteti FON me 8 fakultete dhe secili prej tyre me disa programe studimore.⁶⁸

Shumë institucione të arsimit të lartë ofrojnë programe studimore në fushën e medias, komunikimit, gazetarisë, teknologjive informatike. Megjithatë, edukimi mediatik nuk është lëndë e veçantë - e detyrueshme apo fakultative. Ndryshimet e para nisin këtë dhe vitin e ardhshëm akademik 2022/2023. Kështu, në Fakultetin Pedagogjik në Universitetin “Shën Kliment Ohridski” nga Manastiri nga viti akademik 2021/2022 në programin studimor Pedagogji Sociale dhe Rehabilituese, në vitin e katërt të studimeve për herë të parë si lëndë zgjedhore ofrohet edukimi mediatik.⁶⁹

64 Strategjia Kombëtare e Sigurisë Kibernetike e Republikës së Maqedonisë 2018-2022 https://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/ns_sajber_bezbednost_2018-2022.pdf

65 Institucionet e arsimit të lartë të akredituara nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës së R. Maqedonisë së Veriut- <https://mon.gov.mk/page/?id=2047>

66 Universiteti është themeluar në vitin 1949 me tre fakultete. Sot ai ka 23 fakultete, 5 institute shkencore, 4 institucione shkencore publike - anëtarë shoqëruar, 1 anëtar shoqëruar - një institucion tjetër të arsimit të lartë dhe 7 anëtarë shoqëruar organizata të tjera. Më shumë në: http://www.ukim.edu.mk/mk_struktura.php

67 Fakulteti Filozofik ka 12 institute, Fakulteti Filologjik 11 departamente, Fakulteti i Shkencave Natyrore dhe Matematikës 7 institute, Fakulteti i Shkencave Bujqësore dhe Ushqimit 9 programe studimi, Fakulteti Ekonomik 7 departamente, Fakulteti i Shkencave Informatike dhe Kompjuteri Inxhinierike 7 programe studimi. Pothuajse të gjithë brenda instituteve, katedrave, departamenteve kanë më shumë programe studimi. Më shumë: http://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/Studiski-programi-l_ciklus-2021.pdf

68 Universiteti u themelua në vitin 2003 si Fakulteti i Shkencave Sociale, në vitin 2005 me futjen e fushave të reja akademike u bë Universiteti FON dhe në vitin 2020 u shndërrua në Universiteti Amerikan i Evropës (UEE-FON).

69 Ky është një program i ri (i akredituar në vitin 2020) dhe i referohet studentëve të regjistruar në vitin akademik 2021/2022. Burimi: <https://pfbt.uklo.edu.mk/studii/prv-ciklus/>

Në Fakultetin Filozofik të Universitetit “Shën Kirili dhe Metodi” në akreditimin e ri përvitin 2022/2023 në Institutin Pedagogjik është paraparë lënda “Edukimi mediatic dhe kultura mediaticke”.

Ngjashëm është edhe në Fakultetin e Gjuhëve, Kulturave dhe Komunikimeve në Universitetin e Evropës Juglindore në Tetovë, ku programi studimor për komunikim ndërkombëtar nga viti akademik 2022/2023 vendos edukimin mediatic si lëndë obligative në ciklin e parë, kurse edukimin digjital në ciklin e dytë ndërsa në programet e tjera studimore të Universitetit ofrohen si lëndë zgjedhore.⁷⁰ Fakulteti i Shkencave Sociale në Universitetin “Nënë Tereza”, gjegjësisht në programin studimor Media dhe Komunikim Ndërkulturor (drejtimi Kulturë, drejtimi Komunikim dhe drejtimi media dhe gazetari) nga viti akademik 2022/2023 edukimi mediatic është lëndë e detyrueshme.⁷¹ Nga ana tjetër, në institucione të tjera të arsimit të lartë, lëndët që kanë më shumë pika kontakti me edukimin mediatic (përkatësisht përfaqësimi i tij me një sërë njësisish metodologjike), mund të theksohen Media dhe arsimit, Kultura mediaticke, Arsimit dhe kultura mediaticke, Marrëdhënia me mediat, Mediat dhe Komunikimet, Media, Shoqëria dhe Rrjetëzimi, Media dhe shoqëria, Masmédia, Rrjetet sociale dhe mediat, Edukim për mediat e reja etj. Në këtë kuptim dallohen fakultetet dhe programet studimore si më poshtë:

- **Fakulteti Juridik – UKM**, Studime gazetarie me lëndë si Teoritë e Gazetarisë, Mediat dhe Globalizimi, Komunikologjia, Opinioni Publik, Mediat e Reja, Sociologjia e Komunikimeve (e detyrueshme), Raportimi në Gazetari, Gazetaria Hulumtuese, E-Gazetaria (zgjedhore); Studime politike me lëndë si Opinioni Publik dhe Komunikimet masive, Globalizimi, Retorika (të detyrueshme); *Marrëdhëniet me publikun* me lëndë si: Propaganda dhe bindja politike, Marrëdhëniet me mediat, Opinioni publik (i detyrueshëm).
- **Fakulteti Filozofik – UKM**, Instituti i Sociologjisë me lëndë si Sociologjia e Komunikimeve masive, Mediat dhe edukimi, Hulumtimi i medias dhe audiencës, Media e re dhe kultura digjitale (e detyrueshme), Kultura mediaticke (opsionale).
- **Fakulteti i Shkencave informatike dhe inxhinierisë kompjuterike (FINKI) - UKM**, programet studimore: Internet, rrjete dhe siguri, Edukim kompjuterik, Shkenca kompjuterike, Inxhinieri kompjuterike, Aplikim i teknologjive informatike, Inxhinieria e softuerëve dhe sisteme informative, Software engineering and information systems me lëndë si Rrjetet sociale dhe mediat, Mediat dhe komunikimet (zgjedhore).
- **Fakulteti Juridik – UGD** (Universiteti Publik “Goce Dellçev” Shtip), studime mediaticke dhe marrëdhënie me publikun me lëndë si Hyrje në gazetari, Historia e gazetarisë, Liria e medias dhe shprehjes, E drejta mediaticke dhe etika, Bazat e komunikimit, Gazetaria raportuese, Mediat, shoqëria dhe rrjetëzimi, Zhanret e medias, Opinioni publik dhe Publicitet, Shkrimi në median e shkruar (e detyrueshme).
- **Fakulteti Juridik – USHT** (Universiteti Shtetëror i Tetovës), program studimor për gazetari me lëndë si Teoritë në gazetari, Media dhe shoqëria, Komunikimi, Produksioni mediatic, programi studimor në shkenca politike me lëndë si Institucionet politike, Sistemet politike.

70 Programi i ri në komunikimet ndërkombëtare është në proces akreditimi dhe tashmë ka marrë miratimin fillestar. Burimi, intervista me dekanin e Fakultetit për gjuhë, kulturë dhe komunikim në UEJL, Tetovë.

71 Sipas elaboratit për Fakultetin e Çështjeve Sociale, lënda e edukimit mediatic është e përfaqësuar në të tre drejtimit – media dhe gazetari, komunikimi dhe kultura, ndërsa do të përditësohen edhe lëndë të tjera nga fusha e gazetarisë, si Lajmet e rreme. Këto lëndë do të ofrohen si lëndë zgjedhore në fakultete të tjera të universitetit. Burimi, intervistë me profesor në Fakultetin e Shkencave Sociale në UNT, Shkup

- **Fakulteti i Shkencave Sociale - UNT (Universiteti Nënë Tereza Shkup)**, program studimor për media dhe komunikim – komunikime me lëndë si Bazat e komunikimit masiv, Demokracia dhe mediat e reja, Media dhe globalizimi, Sociologjia e medias/komunikimit (e detyrueshme), Media dhe shoqëria, Bazat e komunikimit në internet, Gazetari online dhe media sociale (zgjedhore), program studimor media dhe komunikime - gazetari me lëndë Bazat e komunikimit masiv, Media dhe globalizimi (të detyrueshme), Demokracia dhe mediat e reja, Media dhe shoqëria, Gazetaria online dhe mediat sociale (opsionale).
- **Fakulteti i Gjuhëve, Kulturave dhe Komunikimeve - UEJL** (Universiteti Publik-Privat i Evropës Juglindore - Tetovë), program studimor për komunikim ndërkombëtar me lëndë si Teoritë e komunikimeve, Shkrimi dhe raportimi mediatik, Komunikimi politik, Media ndërkombëtare, Rrjetet sociale (të detyrueshme), Bindje, Etika në komunikime, Media dhe shoqëria, Argumentim dhe debat (zgjedhore).
- **Fakulteti i Komunikimeve - UNB** (Universiteti Privat Ndërkombëtar Ballkanik - Shkup), program studimor për media dhe komunikime të reja me lëndë si Aftësitë e komunikimit, Hyrje në mediat e reja, Historia e komunikimeve dhe medias, Hyrje në mediat sociale, Mediat e reja dhe shoqëria, Analiza e mediave sociale, Ndërveprimi kompjuterik njerëzor (e detyrueshme), Edukim për media të reja, Masmedia (zgjedhore), program studimor për marrëdhënie me publikun me lëndë Aftësitë e komunikimit, Teoritë e komunikimit, Hyrje në mediat sociale, Masmedia, Media dhe shoqëria, Komunikimi digjital, Komunikimi dhe bindja (e detyrueshme), Edukimi për mediat e reja, Komunikimi politik (zgjedhore).
- **Fakulteti i Shkencave Politike - UAKS** (Universiteti Amerikan Kolegji Shkup), program studimor për psikologji me lëndë si Media dhe politika, Marrëdhëniet me publikun, Komunikimi gojor (zgjedhore), *programe studimore marrëdhënie ndërkombëtare dhe diplomaci* me lëndë të tilla si Media dhe politika, Komunikimi gojor (zgjedhore).
- Një grup i veçantë janë fakultetet pedagogjike dhe programet e studimore që arsimojnë mësues, edukatorë, pedagogë të ardhshëm, të cilët më pas i bashkohen sistemit të arsimit parashkollor, arsimit fillor dhe të mesëm dhe duhet të marrin pjesë aktive në zbatimin e edukimit mediatik në procesin arsimor. Përveç kësaj, ata ndjekin programet mësimore në arsimin fillor (veçanërisht fushën edukative - arsimore Kultura mediatike)
- **Fakulteti Filozofik - UKM, Instituti i Pedagogjisë** me lëndë si Kultura mediatike, TIK në mësimdhënie (lëndë e detyrueshme).
- **Fakulteti Pedagogjik “Shën Kliment Ohridski” - UKM**, program studimor në arsimin parashkollor me lëndën Kultura mediatike (zgjedhore), program studimor mësim klasor me lëndën Kulturë mediatike (zgjedhore), program studimor për bibliotekari me lëndë Kultura mediatike (zgjedhore).
- **Fakulteti i Shkencave arsimore - UGD**, program studimor për mësim klasor me lëndët Edukimi dhe kultura mediatike, TIK në mësimdhënie (zgjedhore), *program studimor për pedagogji* me lëndën Edukimi dhe kultura mediatike (zgjedhore).
- **Fakulteti Pedagogjik - UKLO** (Universiteti Publik “Shën Kliment Ohridski (Manastir), program studimor për pedagogji sociale dhe rehabilituese me lëndën Edukimi mediatik (zgjedhore), program studimor për përkthim, gjuhë dhe letërsi angleze dhe gjuhë dhe letërsi maqedonase me lëndën Kultura mediatike (zgjedhore).
- **Fakulteti Pedagogjik - USHT** (Universiteti Shtetëror i Tetovës), program studimor për arsimin fillor me lëndë si Komunikimi simetrik, Strategjitë e komunikimit, Aftësitë e komunikimit, Programi studimor për pedagogji me lëndë si Konceptet e të mësuarit gjatë gjithë jetës, Komunikimi efektiv, Aftësitë kërkimore në pedagogji, Kultura mediatike (zgjedhore).

4.3. Edukimi mediatik në sferën akademike në vend

Nëse gjykojmë sipas numrit të përgjithshëm të universiteteve, fakulteteve, profesorëve dhe studentëve, komuniteti akademik në Maqedoninë e Veriut ka një numër respektabil.⁷² Për zgjedhjen e profesionit të ardhshëm, studentët kanë në dispozicion një mori programesh studimore nga shkencat teknike, humane dhe sociale. Të gjithë, veçanërisht ata që do të zgjedhin studimet për komunikim, media, gazetari apo studime pedagogjike, vështirë se do të gjejnë në program lëndën “Edukimi mediatik”, por zëvendësim të saj me një lëndë të përafërt (siç është Kultura mediatike) ose përfshirja e njërive të saj të veçanta metodologjike në lëndë të tjera të ngjashme. Përkundër kësaj, sot mediat po zëvendësohen gjithnjë e më shumë nga “Edukimi mediatik dhe informativ”, “edukimi mediatik-informativ” (veçanërisht UNESCO). Ku jemi ne këtu si shtet që pranon standartet evropiane të arsimit dhe cilat janë pikëpamjet dhe mendimet e profesorëve dhe studentëve për këtë?

4.4. Profesorët dhe edukimi mediatik

Për stafin mësimdhënës nuk ka dyshim se koncepti i edukimit mediatik duhet të jetë domosdoshmërisht pjesë përbërëse e sistemit arsimor në vend. Së fundi, “bëhet fjalë për edukimin funksional në epokën që jetojmë, pavarësisht nëse do ta quajmë edukim mediatik, edukim informativ apo digjital”.⁷³ Ai në mbarë botën po rritet në nivelin e edukimit gjuhësor. Këshilli i Evropës e ka përfshirë atë në kuadrin institucional si pjesë integrale e rregullores dhe politikave në fushën e arsimit, të mësuarit gjatë gjithë jetës, medias dhe shoqërisë informatike.

Zbatimi i edukimit mediatik në arsimin e lartë në Maqedoninë e Veriut është i pashmangshëm, sepse të rinjtë - aplikantët e ardhshëm në tregun global të punës, jetojnë, mësojnë dhe duhet të punojnë në një mjedis digjital. Por, pajtohen profesorët, ajo është e nevojshme në të gjitha fazat e arsimit, duke filluar nga më të hershmet në arsimin fillor, pastaj në arsimin e mesëm dhe të lartë. Gjegjësisht, fëmijët përdorin median që në moshën 6 vjeçare, para se të bëhen pjesë e plan-programeve shkollore, para se të mësojnë alfabetin. Pra, baza është në arsimin fillor dhe të mesëm dhe më pas në arsimin e lartë për të kompensuar vonesën nga nivelet e mëparshme të arsimit, por edhe për shkak të progresit të shpejtë dramatik të teknologjisë informative - komunikuese dhe mediave. Qasja, kuptohet “graduale”, me materiale edukative dhe tregim të përrallave për të vegjlit, më pas mësimi për të marrë vendime për situata të ndryshme, vëzhgim, analizë e fenomeneve dhe proceseve shoqërore, në shkollë të mesme në mënyrë ndërdisiplinore me përdorimin e qëndrimeve nga një fushë në tjetrën dhe analizë e tyre kritike, ndërsa në fakultet thellimi i njohurive dhe specializim në varësi të profesionit.⁷⁴ Duhet të ketë vazhdimësi. “Edukimi mediatik duhet parë si diçka që ndryshon vazhdimisht dhe për këtë arsye bën pjesë në të mësuarit gjatë gjithë jetës.”⁷⁵

72 Sipas Entit Shtetëror të Statistikave, në vitin akademik 2020/2021 shkollat dhe fakultetet e larta profesionale janë regjistruar gjithsej 50,881 studentë, në vitin paraprak 2019/2020 51,734 studentë, ndërsa në vitin 2018/2019 53,677 studentë. Burimi: <https://www.stat.gov.mk/PrethodniSooptstenijaOblast.aspx?id=29> Nga ana tjetër, në vitin akademik 2020/2021 në vend ka pasur gjithsej 4,288 mësimdhënës dhe bashkëpunëtorë në mësimdhënie në institucionet e arsimit të lartë, në vitin 2019/2020 ishin 4,437, ndërsa në vitin 2018/2019 ishin 4,323. Burimi: <https://www.stat.gov.mk/PrethodniSooptstenijaOblast.aspx?id=22&rbrObl=5>

73 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin Juridik në Shkup, UKIM; i Studimeve për Gazetari dhe Studime Politike, intervistë e zhvilluar më 03.12.2021.

74 Deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave të Informacionit dhe Inxhinierisë Kompjuterike në UKIM Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

75 Qëndrimi i një profesori në Universitetin Ndërkombëtar Ballkanik - Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

Megjithatë, me Strategjinë për arsim 2018-2025 (e punuar me mbështetjen e Komisionit Evropian për Arsimin) janë vendosur standardet kombëtare për sistemin arsimor në vend. Në të janë përshkruan bazat nga të cilat më pas realisht mund të dallohet sa dhe si duhet studiuar edukimi mediatic. Ajo që duhet bërë më tej është: **“... një koncept ku edukimi mediatic do të përcaktohet saktësisht në kuadër të sistemit arsimor. Çfarë është edukimi mediatic në arsimin fillor? Çfarë është edukimi mediatic në arsimin e mesëm? Çfarë është edukimi mediatic në arsimin e lartë? Çfarë është edukimi informativ?”**⁷⁶ Është një proces sistematik, gjithëpërfshirës që duhet të zhvillohet në kuadër të ministrisë kompetente, por përcaktimi i metodave dhe teknikave, sipas llojit specifik të arsimit, duhet t'u lihet universiteteve dhe fakulteteve.⁷⁷ Në pajtim me «pavarësinë e tyre akademike në përgatitjen e programeve studimore dhe për rrjedhojë marrjen e iniciativës për gjetjen e formave dhe mënyrave të instalimit të edukimit mediatic përmes një procedure akreditimi».⁷⁸

Një nga sfidat kryesore për edukimin mediatic lind në kontekstin e digjitalizimit. **“Përdorim teknologji që janë në interaksion me përmbajtje, audienca, burime të caktuara dhe nuk mund të vërejmë implikimet e produkteve të këtij ndërveprimi. Edukimi mediatic është një problem i tillë vetëm për shkak të analfabetizmit të njëkohshëm informativ. Përdorimi i mjeteve digjitale në arsim është mënyra më e mirë për të mësuar më shumë rreth edukimit mediatic.”**⁷⁹ Në të njëjtën kohë, fakultetet, në vend që të kenë harduerin dhe softuerin më të mirë, menaxhojnë me një tabelë interaktive ose një kabinet modest informatik për mësimdhënien. Gjithashtu, reformat e deritanishme në arsim shpeshherë kanë qenë jo konsistente dhe kanë përfunduar pjesërisht dhe në mënyrë të parëndësishme.

Por kur bëhet fjalë se ku konkretisht në arsimin e lartë duhet të studiohet edukimi mediatic, mendimet e profesorëve janë të ndryshme. Shumica e tyre besojnë se vendi i edukimit mediatic është kryesisht në shkencat sociale dhe humane. Ata theksojnë studimet në gazetari dhe komunikim, sociologji e pedagogji dhe veçanërisht fakultetet e mësimdhënies (mbi të gjitha mësimin klasor) me edukimin mediatic si lëndë të detyrueshme, që “mësuesit të edukohen që të dinë të edukojnë fëmijët”.⁸⁰ Kështu, “duke përvetësuar edukimin dhe kulturën e plotë pedagogjike, psikologjike, didakto-metodologjike, studentët do të jenë në gjendje më vonë (si mësues) në mënyrë të kualifikuar ta bartin tek brezat e ardhshëm të nxënësve”.⁸¹ Në fakultete të tjera, ai duhet të «të mësohet në mënyrë të shpërndarë në më shumë lëndë të përafërta si mjet mësimi që do t'u mundësonte studentëve të mësojnë se si të formojnë një qëndrim kritik dhe se si t'i përdorin mediat si mjet në jetën dhe punën e tyre, por jo në mënyrë spontane si deri më tan dhe ta lënë në duart e entuziazmit dhe përgjegjësisë sociale të profesorëve që merren me këtë temë».⁸²

76 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin e Shkencave Arsimore në Universitetin “Goce Dellçev” - Shtip, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

77 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin e Shkencave Politike në Universitetin Amerikan Kolegji Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

78 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Pedagogjik “Kliment Ohridski” - Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

79 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin e Shkencave Politike në Universitetin Amerikan Kolegji Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

80 Qëndrimi i profesorit të Fakultetit Filozofik, Instituti Pedagogjik, UKIM, intervistë e realizuar më 04.12.2021.

81 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin Pedagogjik në Universitetin Shtetëror - Tetovë, intervistë e realizuar më 09.12.2021.

82 Qëndrimi i profesoreshës në Fakultetin Juridik në UKIM, studimet në gazetari dhe studime politike, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

Ekziston edhe mendimi se “edukimi mediatik duhet parë në mënyrë të integruar, që do të thotë se çdo mësues, profesor, arsimtar duhet të përfshijë disa aspekte të edukimit mediatik në lëndën e tij, sepse tekstet shkollore nuk janë burimi i vetëm i njohurive në cilëndo lëndë.”⁸³ Përkatësisht, përdoren telefona, laptopë, fotografi, incizime, përdoret shkrimi, prezantimi, të folurit dhe në atë mënyrë ndërthuren disa disiplina në mënyrë shumë-disiplinore. Pra, një proces dinamik me shumë shtresa dhe me shumë qëllime. Ndoshta kjo është arsyeja pse flitet gjithnjë e më shumë për edukim të shumëfishtë. “Jetojmë në një epokë digjitale dhe duam apo nuk duam, duhet të jemi në hap me kohën. Mediat po bëhen gjithnjë e më shumë pjesë përbërëse e profesionit tonë dhe të jetës sonë të përditshme dhe të gjithë do të duhet të mësojmë të jetojmë me këtë.”⁸⁴ Madje mund të thuhet pa ekzagjerim se “tashmë ne jemi njësi digjitale”.⁸⁵ Prandaj argumenti për edukimin mediatik si pjesë përbërëse e të gjitha fakulteteve:

“Në kushte kur kërkohet njohuri e aplikuar, kur mësimdhënia rristrukturohet drejt aktiviteteve të projektit, kërkimit dhe integritit të njohurive dhe aftësive nga fusha të ndryshme; dhe kur përdorimi i përmbajtjes së mediave elektronike; bibliotekat digjitale si dhe mjetet dhe platformat e ndryshme digjitale po bëhen të pashmangshme, edukimi mediatik po shndërrohet në edukim bazë për njeriun modern – si aftësia për të lexuar shkronja”.⁸⁶

Në këtë kuptim, pavarësisht nëse edukimi mediatik zbatohet apo jo si lëndë më vete në fakultete dhe universitete, ai megjithatë “praktikohet” në një sërë programesh studimore me njësi të ndryshme metodologjike. Qasja e interpretimit dhe analizës së përmbajtjeve të ndryshme është rregullisht e pranishme në mësimdhënie. Nuk ka pothuajse asnjë lëndë (veçanërisht në sferën mediatike dhe pedagogjike) ku studentët nuk analizojnë, krahasojnë, vlerësojnë dhe rishikojnë në mënyrë kritike informacionet. Është pjesë përbërëse e leksioneve dhe ushtrimeve, në të cilat studentët “përzgjedhin në mënyrë të pavarur përmbajtjen mediatike dhe bëjnë analiza kritike”⁸⁷, “hartojnë dhe prezantojnë detyra të projektit me analizë kritike të përmbajtjes mediatike (dezinformata, manipulime)”⁸⁸, ose “ese me referenca mediatike (gazeta, blogje, artikuj) dhe japin vështrim kritik ndaj tyre”.⁸⁹ Studentët në punimet seminarike (në mediat sociale, televizionin dhe ndikimin e tyre), “eksplorojnë tema aktuale”,⁹⁰ “bëjnë analizë kritike të çështjeve dhe problemeve specifike dhe përfshihen në forume, debate, seminare të ndryshme”.⁹¹ Nuk janë përjashtim as ushtrimet në të cilat “krahasoni dhe analizoni të njëjtin informacion të paraqitur në portale të ndryshme të internetit”.⁹²

Temat dhe çështjet aktuale (siç janë dezinformatat) dhe “përmbajtjet problematike të mediave të reja gjatë ushtrimeve diskutohen me ekspertë - gazetarë nga praktika”.⁹³ Ata gjithashtu angazhohen në “përpunimin e pavarur të një ngjarjeje aktuale, ta incizojnë, ta mbështesin tekstualisht dhe ta postojnë në faqen e internetit të shkollës, si model për nxënësit e arsimit fillor”.⁹⁴

83 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin Filozofik në UKIM, në Institutin Pedagogjik, intervistë e realizuar më 04.12.2021.

84 Qëndrimi i profesorit të programit studimor në Media dhe Komunikim Ndërkulturor në UNT - Shkup, intervistë e realizuar më 08.12.2021.

85 Qëndrimi i profesorit të komunikimeve ndërkombëtare në UEJL - Tetovë, intervistë e realizuar më 09.12.2021.

86 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin Pedagogjik “Kliment Ohridski” në UKIM – Shkup, intervistë e realizuar më 20.12.2021.

87 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Pedagogjik “Kliment Ohridski” - Shkup, si dhe qëndrimi i profesorëve në Fakultetin Pedagogjik - Manastir, intervistë e realizuar më 20.12.2021.

88 Deklarata e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për media në Universitetin “Goce Dellçev” nga Shtipi, intervistë e realizuar më 03.12.2021..

89 Deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave të Informacionit dhe Inxhinierisë Komputerike në UKIM, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

90 Deklarata e profesorit në Fakultetin Filozofik në UKIM, Instituti Pedagogjik, intervistë e realizuar më 04.12.2021.

91 Deklarata e një profesori në Universitetin Ndërkombëtar Ballkanik - Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

92 Deklarata e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për media në Universitetin “Goce Dellçev” nga Shtipi, intervistë e realizuar më 13.12.2021.

93 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për gazetari në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

94 Deklarata e profesorit në Fakultetin e Shkencave Arsimore në Universitetin “Goce Dellçev” - Shtip, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

Ata gjatë ushtrimeve “analizojnë tekstet gazetareske dhe njohin se çfarë është informacion dhe çfarë është koment, nëse ka më shumë burime, autorin e tekstit, vlerësojnë se si trajtohet një përmbajtje mediatike, çfarë mungon nga aspekti i objektivitetit, vërtetësi, etikës”.⁹⁵ Ata kanë në dispozicion edhe një radio studentore, televizion studentor, laborator mediatik ku realizojnë filma të shkurtër për një temë të caktuar⁹⁶. Sublimuar:

“Vendosja e lëndës Edukim mediatik në programet studimore është një lloj anashkallimi i zgjidhjes së problemeve në kardiologji. Pra, intelektualit mësohet gjithmonë të analizojë dhe të krahasojë dhe të mos marrë asgjë si të mirëqenë. Nëse ne si sistem arsimor nxjerrim kuadro cilësore në çdo profesion, do të thotë se ai do të mësojë të mendojë. Ndërsa tendenca në botë nuk është të mbledhësh informacione si në kompjuter, por të mësosh studentin të menaxhojë me informacionet. Nëse do të kemi intelektualë të tillë, atëherë do të kemi edhe njerëz me edukim mediatik.”⁹⁷

4.5. Veprimtaria hulumtuese

Sa i përket punës kërkimore lidhur me edukimin mediatik, stafi mësimdhënës është i përfshirë në këto aktivitete në mënyra të ndryshme, por më së shpeshti individualisht dhe në mënyrë të pamjaftueshme. Zakonisht bëhet fjalë për bashkëpunim në projekte të organizatave joqeveritare (përmes memorandumeve të bashkëpunimit) dhe angazhim nga pozita e profesorëve të fushës.⁹⁸ Eksperienat janë të ndryshme, nga pjesëmarrja në projekte duke përgatitur materiale edukative për luftë kundër informacioneve të rremë, dezinformative dhe sigurisë kibernetike (për arsimin fillor),⁹⁹ projekte për integrim multikulturor dhe ndëretnik me fushata dhe trajnime,¹⁰⁰ projekte për parandalimin e dhunës kibernetike, dhunës së bashkëmohatarëve me trajnime me mësues dhe pedagogë, psikologë, nxënës nga shkolla të ndryshme dhe prindër,¹⁰¹ projekte për të mbrojtur fëmijët nga bullizmi në internet dhe forma të tjera të bullizmit ndaj fëmijëve në internet¹⁰², deri në projekte që lidhen me rishikimin e programeve studimore ekzistuese dhe përfshirjen e lëndëve nga fusha e edukimit mediatik.¹⁰³ Po ashtu po bëhen përpjekje për angazhimin e studentëve, nëse jo ndryshe të paktën përmes trajnimeve.

95 Deklaratë e profesorit të programit studimor për komunikim ndërkombëtar në UEJL - Tetovë, intervistë e realizuar më 09.12.2021.

96 Për shembull, në Universitetin Nënë Tereza, një deklaratë nga një profesor në programin e studimit të medias. Në Universitetin “Goce Dellçev” në Shtip, radioja universitare dhe televizioni universitar (me pajisje dhe studim) janë themeluar në vitin 2007. Deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave të Edukimit në UGD - Shtip, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

97 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për media në Universitetin “Goce Dellçev” nga Shtipi, intervistë e realizuar më 13.12.2021.

98 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për gazetari në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

99 Bashkëpunimi me OJQ Metamorfozis - Shkup, në disa projekte. Deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave Informatike dhe Inxhinierisë Kompjuterike në UKIM Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

100 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Pedagogjik në Universitetin Shtetëror të Tetovës, intervistë e realizuar më 09.12.2021.

101 Është një projekt që punon me Fondacionin Hap pas Hapi, dhe financohet nga Fondacioni Save the Children. Deklaratë e profesorit të angazhuar nga Fakulteti Pedagogjik në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

102 Bëhet fjalë për projektin “Kasper” i financuar nga një projekt kaskadues i Bashkimit Evropian nga programi Horizon 20/20, me implementimin e mjeteve nga inteligjenca artificiale, mësimi makinerik, përpunimi i gjuhës natyrore dhe ngjashëm. Deklarata e profesorit pjesëmarrës në projekt nga Fakulteti i Shkencave Informatike dhe Inxhinierisë Kompjuterike në UKIM Shkup në një intervistë të realizuar më 06.12.2021.

103 Deklaratë e profesorëve në Fakultetin Pedagogjik në Manastir, intervistë e realizuar më 20.12.2021.

4.6. Inkluzioni në sistemin arsimor

Gjatë kësaj, duhet përmendur inkluzioni si angazhim strategjik i shtetit në sistemin arsimor si tërësi. Strategjia për arsimin 2018-2025 synon posaçërisht të sigurojë mbulim të plotë në sistemin arsimor të të gjithë personave me nevoja të veçanta arsimore, përshtatjen e plan - programeve me nevojat dhe mundësitë e tyre, përmirësimin e infrastrukturës së sistemit arsimor, forcimin e kapaciteteve të mësuesve dhe shërbimeve profesionale. Në praktikë, sistemi funksionon më shumë vite (sidomos në arsimin fillor), ndërsa përvojat e fakulteteve janë të ndryshme. Disa nga profesorët do të thonë se “përbajtjet mësimore janë të qasshme në mënyrë të barabartë për të gjithë, studentët me aftësi të kufizuara të ndryshme zotërojnë me sukses qëllimet e parashikuara të programit studimor”,¹⁰⁴ në dispozicion të tyre kanë «sistemin e avancuar teknologjik me e-indeks, platformë e-mësim, e-bibliotekë, e-mësimdhënie që ndihmon shumë»¹⁰⁵, ose “model mësimor hibrid ku studentët mund të zgjedhin materiale të ndryshme audio, video, të shtypura dhe në versionin elektronik”.¹⁰⁶ Gjithashtu, “inkluzioni është një faktor që merret parasysh gjatë konceptimit të mësimdhënies, në mënyrë që përbajtja të përshtatet për të gjitha kategoritë e studentëve”.¹⁰⁷

Por “ka mungesë të infrastrukturës (ndërtesave, pajisjeve, teknologjive ndihmëse) veçanërisht për studentët me pengesa në lëvizje dhe probleme me shikimin”.¹⁰⁸ Veçanërisht duhet përmendur angazhimi i profesorëve dhe studentëve nga Fakulteti i shkencave informatike dhe inxhinierisë kompjuterike (UKM), të cilët së bashku me Fakultetin Filozofik (UKM) promovuan një mjet për “text to speech, voice to text” për personat me shikim të dëmtuar të dëgjojnë tekste të shkruara dhe kështu të mësojnë. Më pas të gjitha materialet mësimore publikohen në “ring management sistem” me disponueshmërinë e videove nga ligjëratat, sllajdet dhe mjetet për zmadhimin e ekranit. Në fakt, fakulteti punon vazhdimisht (disa ekiye) për përpunimin e gjuhëve natyrore, agregatorë të ndryshëm të lajmeve, sisteme për përkthim për të verbrit dhe personat me nevoja të veçanta. Aktualisht punojnë (Erasmus Project) në një projekt për përdorimin e robotëve në komunikimin me fëmijët me autizëm, por është dëshpëruese që personave me nevoja të veçanta u pamundësohet qasja fizike në fakultet, nuk ka rampë hyrëse apo ashensor.¹⁰⁹

Vlerësimi i përgjithshëm i profesorëve është se edukimi mediatik prej dekadash është një “problem” global që kërkon qasje serioze, ndonëse në vendin tonë ende nuk jemi të vetëdijshëm për rëndësinë e tij dhe çfarë do të ndodhë në shekullin 21 dhe si do të përballemi me informacionet dhe mediat që na bombardojnë nga të gjitha anët. Përveç kësaj, sot përjeton një transformim terminologjik dhe gjithnjë e më shumë flitet për edukim digjital si një kompetencë e përjetshme.

104 Deklarata e një profesori në Fakultetin Pedagogjik në Universitetin “St. Kliment Ohridski” Manastir, si dhe deklaratën e profesorit në Fakultetin Pedagogjik në UKIM, Shkup, intervistë e realizuar më 10.12. dhe 20.12.2021.

105 Deklaratë e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për gazetari në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

106 Deklarata e një profesori në Universitetin Ndërkombëtar Ballkanik - Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021.

107 Deklarata e profesorit në Fakultetin e Shkencave Politike në Universitetin Amerikan Kolegji Shkup, intervistë e realizuar më 10.12.2021

108 Deklarata e profesorit në Fakultetin Juridik, studimet për gazetari në UKIM - Shkup si dhe deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave Informatike dhe Inxhinierisë Kompjuterike në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

109 Për këto qëllime në mënyrë aktive bashkëpunojnë me Universitetin “Johann Kepler” nga Linz, Austri, me OJQ „Open the windows“ nga Shkupi, me Fakultetin Teknik të Vjenës. Deklaratë e profesorit në Fakultetin e Shkencave Informatike dhe Inxhinieris Kompjuterike në UKIM - Shkup, intervistë e realizuar më 06.12.2021.

Në këtë kuptim, për perspektivat e edukimit mediatic në sistemin arsimor në Maqedoninë e Veriut, ndoshta më gjithëpërfshirës duket qëndrimi i profesorëve nga Universiteti i Manastirit: **“Edukimi mediatic dhe ai informativ sot është i barabartë me edukimin matematikor dhe gjuhësor, domethënë pjesë përbërëse e kompetencave të të rinjve. Megjithatë, një problem më i madh në vendin tonë është pajisja materialo-teknike e shumë institucioneve arsimore (kryesisht shkollave fillore), gjë që e bën procesin kompleks, madje të pamundur në mjedise të caktuara. Vëmendja në Maqedoni duhet të përqendrohet në modernizimin e kushteve të punës (materiale didaktike, teknike, pajisje, internet me shpejtësi të lartë, kabinete kompjuteri, laboratorë, etj.) si dhe qasje të barabartë për të gjithë studentët në materiale dhe pajisje teknike si kërkesa kryesore të Qëllimeve të mijëvjeçarit për arsim.”**¹¹⁰ Edukimi mediatic dhe informativ si pjesë integrale e qenies njerëzore” **duhet të jetë një histori suksesi edhe tek ne**¹¹¹.

4.7. Edukimi mediatic i studentëve

Edukimi mediatic nuk mësohet në fakultetet dhe universitetet e vendit, ndonëse disa aspekte të tij mund të gjenden në lëndë të tjera të ngjashme. Megjithatë, ajo nuk është e huaj për studentët maqedonas dhe ata kanë një gamë të caktuar (edhe pse jo të plotë) njohurish nga lëndët e ndryshme që nga shkolla e mesme, para së gjithash nga lënda e sociologjisë, ndërsa nga lëndët që studiojnë në universitet njohuritë kanë të bëjnë me strukturën e mediave, qasjen në përmbajtjen e tyre, transmetim i informacionit, ndikimi i medias, njohja e lajmit të vërtetë kundrejt lajmeve të rreme, por edhe analiza, përzgjedhje dhe riprodhim të përmbajtjes mediatike. Mungesa e edukimit mediatic në mësimdhënie kompensohet nga lëndë të tilla si Masmëdia, Media dhe shoqëria, Kultura popullore, Propaganda dhe bindja, Shkrimi në media, Etika në komunikim.¹¹² Në veçanti shquhet lënda Kultura mediatike, e pranishme rregullisht në të gjitha fakultetet pedagogjike dhe me disa njësi metodologjike për edukimin mediatic. Studentët mësojnë se si të analizojnë informacionin sipas strukturës, autorit, burimeve, si të «zbulojnë» lajme dhe të dhëna të pasakta. Nëse në shkollën e mesme e kishin të vështirë të bënin dallimet mes lajmeve profesionale dhe lajmeve të rreme, tani nuk e kanë atë problem, por rreziku mbetet për faktin se ky lajm shpërndahet tekstualisht me shpejtësinë e dritës dhe tërheq vëmendjen me tituj bombastik. Studentët përdorin gjithashtu tekste dhe doracakë të veçantë që shpjegojnë edukimin mediatic.¹¹³ Prandaj pozicioni i tyre i qartë se çfarë është dhe si përkufizohet edukimi mediatic:

“... aftësi e caktuar e njeriut të mund të qaset, analizojë, vlerësojë, të ketë mendimin e tij kritik për përmbajtjen mediatike në forma të ndryshme dhe së fundi të veprojë ose të përdorë atë përmbajtje në të ardhmen”.¹¹⁴

110 Qëndrim i profesorëve në Fakultetin Pedagogjik në Manastir, intervistë e realizuar më 20.12.2021.

111 Qëndrimi i profesorit në Fakultetin e Shkencave Arsimore në Universitetin “Goce Dellçev” - Shtip, intervistë e realizuar më 03.12.2021.

112 Qëndrimi i studentëve nga fokus grupi i Fakultetit të Komunikimeve në Universitetin Ndërkombëtar Ballkanik, si dhe qëndrimi i studentëve nga fokus grupi i Fakultetit për Gjuhë, Kulturë dhe Komunikime në Universitetin e Evropës Juglindore.

113 Studentët nga fokus grupi i Fakultetit të Shkencave Arsimore në Universitetin “Goce Dellçev” nga Shtipi posaçërisht sugjerojnë “Doracak mbi edukimin mediatic për të rinjtë, mediat dhe OSHC-të” i Shkollës së Lartë të Gazetarisë dhe Marrëdhënieve me Publikun (më vonë u bashkua me Institutin për Studime të Komunikimit) si dhe “Mësimdhënia dhe të nxënit në shekullin 21” - një manual për mësuesit e shkollave fillore, financuar nga USAID, në kuadër të Projektit për Arsimin Fillor të realizuar nga Akademia për zhvillimin e arsimit, Shkup 2009.

114 Deklaratë e një studenti nga fokus grupi nga Fakulteti i Shkencave Arsimore, Universiteti “Goce Dellçev”, Shtip.

Ose, si **“njohuri për rolin, ndikimin, fuqinë e medias në shoqëri, njohuri se si të trajtohet informacioni që qarkullon në media çdo ditë, analizë dhe vlerësim të teksteve mediatike përmes aftësive të fituara për mendim kritik”**¹¹⁵. Në këtë mënyrë, edukimi mediatik i ndihmon ata të njohin vlerat e vërteta në informacionet që shpërndahen. Studentët do të thonë gjithashtu se “... të kesh edukim mediatik nuk do të thotë vetëm të jesh i aftë të lexosh dhe të shkruash, por të trajtosh në mënyrë kritike atë që lexon si informacion ... të kesh një ndjenjë përzgjedhjeje dhe analize informacioni për të arritur përfundimisht deri tek realiteti objektiv... prandaj është shumë e rëndësishme që lajmet të mos i lexojmë vetëm mekanikisht dhe të mos i marrim si të mirëqenë, por t’i referohemi më shumë burimeve dhe më shumë mediave”¹¹⁶, megjithëse mundësia e keqinformimit dhe spekulimeve mbetet, veçanërisht kur bëhet fjalë për tema relativisht të reja dhe të panjohura (si vaksinat kundër koronës) pa njohuri të mjaftueshme relevante.

Studentët maqedonas pajtohen se jetojmë në një përditshmëri të digjitalizuar në të cilën hasim më shumë informacione dhe lajme që nuk janë gjithmonë të konfirmuara. Kushdo që ka qasje në internet mund të shkruajë ndonjë lajm, qoftë në rrjetet sociale, qoftë përmes një blogu, të krijojë një faqe dhe ta ndajë atë në rrjetet të cilën të rinjtë e vizitojnë shumë shpesh. Vallë nuk na duhet edukim për këtë? Përveç kësaj, ky inflacion i informacioneve shpesh mund të jetë konfuz, jo vetëm për të rinjtë, por edhe për qytetarët e tjerë. Pandemia e Covid-19 dhe artikujt dhe informacionet e panumërta rreth virusit citohen shpesh si shembuj të mirë, shumë prej të cilave kanë rezultuar të jenë të pavërteta. Padyshim që korona kriza hapi rrugën për përhapjen e lajmeve të rreme ndërsa kanalet më të zakonshme ishin rrjetet sociale, portalet dhe mediat. Pikërisht prandaj, na duhet patjetër edukimi mediatik si:

“Pika fillestare në të cilën bazohet përdorimi jonë i mediave dhe interpretimi dhe perceptimi ynë, kuptimi i mesazhit nga informacione që publikohen dhe që na referohen. Nëse rritet edukimi mediatik, veçanërisht tek të rinjtë, do të jemi shumë më të gatshëm të vlerësojmë dhe analizojmë atë që marrim si informacion për të parandaluar manipulimet. I gjithë edukimi mediatik si koncept nuk është produkti përfundimtar, por një proces që ne të gjithë duhet të kalojmë.”¹¹⁷

Ndoshta sfida kryesore këtu është ndërtimi i të menduarit kritik, por jo vetëm nëpërmjet edukimit mediatik, por në të gjithë procesin arsimor. Kur u pyetën se sa i përgatit fakulteti për të krijuar një qëndrim kritikisht të shëndetshëm ndaj shoqërisë, studentët kanë qëndrime të ndryshme. Disa besojnë se tani kanë më shumë aftësi të jenë objektivisht kritik dhe se në këtë drejtim ju ndihmojnë shumë lëndë specifike që kanë për qëllim median (siç janë masmediat, media dhe shoqëria, etika gazetareske, temat për lajme të rreme, dezinformata).¹¹⁸ Të tjerët ndërlidhen me këndvështrimin se të ballafaquar nga të gjitha anët me gjithnjë e më shumë informacione, fitojnë natyrshëm aftësinë për të menduar në mënyrë kritike kur shohin se shpërndahen çfarë do lloj informacione, se ka manipulime, lajme të rreme, gjuhë urrejtjeje, por edhe faktin se në fakultet punojnë projekte, bëjnë kërkime, selekcionojnë, përzgjedhin informacione dhe të dhënat, gjë që i bën ata të kenë mendim kritik për të ditur se çfarë të arrijnë me analizën e tyre.¹¹⁹

115 Deklarata e një studenti nga fokus grupi i studentëve të Fakultetit Pedagogjik në Universitetin “St. Kliment Ohridski” nga Manastiri.

116 Deklarata e një studenti nga fokus grupi për studimet e gazetarisë në Fakultetin Juridik në Shkup në UKIM.

117 Deklaratë e një studenti nga fokus grupi i studimeve politike në Fakultetin Juridik në Shkup në UKIM.

118 Deklaratë e studentëve nga fokus grupi i Universitetit Ndërkombëtar Ballkanik dhe deklaratë e studentëve nga fokus grupi i Fakultetit të Gjuhëve, Kulturave dhe Komunikimeve të Universitetit të Evropës Juglindore.

119 Deklaratë e studentëve nga fokus grupi në Fakultetin Pedagogjik në Manastir.

Për të tjerët, në të kaluarën, sistemi arsimor që në fillim (që nga shkolla fillore) nuk i ka përgatitur për të menduar në mënyrë kritike, të gjithë mësonin mekanikisht për notë më të lartë dhe askush nuk mendonte se çfarë mësonte në të vërtetë, por sot lëndët të cilat i ndjekin në fakultet tek ata zhvillojnë një mendim të caktuar kritik. Përkatësisht, është normale pas çdo gjë që lexojnë dhe të gjitha informacioneve që marrin ndër vite, të jenë skeptikë dhe kështu të zhvillojnë mendimin kritik.¹²⁰ Megjithatë, ata kujtojnë se në arsimin e mesëm disa shkolla kishin klube debati që ndihmonin nxënësit të zhvillonin të menduarit kritik, ndërsa një numër jo i vogël i shokëve të klasës dolën vullnetarë në klube të shumta debati në shoqatat qytetare (që vazhdon edhe sot), si Forumi Arsimor Rinor (FAR)¹²¹ ku ata vetë u përpoqën të ndërtonin mendimin dhe qëndrimin e tyre kritik. Në përgjithësi, të gjithë kanë të drejtë, ndërsa veçohet paragrafi i mëposhtëm:

“Mendimi kritik mund dhe zhvillohet gjatë gjithë jetës, por është më mirë të fillohet që në moshë të re, nga arsimi fillor dhe i mesëm, me përfshirjen e pedagogëve dhe psikologëve që do të punonin me fëmijët, dhe më pas në fakultet. Më vonë, kur të arrihet në pozicionin e kërkimit të punës dhe kur të takoheni me një ambient tjetër, me kolegë, eprorë, do të duhet të keni një qëndrim kritik ndaj kompanisë dhe konkurrencës për të bërë analizë reale të punës.”¹²²

Nga ana tjetër, studentët rrallë marrin pjesë në seminare, trajnime, ligjërata, konferenca apo punëtori që lidhen me çështjet dhe problemet aktuale (në media, por edhe në fusha të tjera). Shumica prej tyre nuk kanë pasur aspak një mundësi të tillë, ndërsa ata pak që kanë marrë pjesë në një event të tillë janë shumë të kënaqur me atë që kanë mësuar, punën ekipore dhe njohuritë dhe përvojat e mësuara nga praktika. Vetë do të thonë se mundësi ka, sidomos për studentët e gazetarisë, por nuk shfrytëzohen sa duhet.

Për sa i përket aplikimit të teknologjive informative dhe komunikuese në procesin arsimor, fakultetet pak a shumë kanë kushte teknike përkatëse. Në këtë aspekt, fakultetet teknike kanë kushtet më të mira. Për shembull, Fakulteti i shkencave informatike dhe inxhinierisë kompjuterike ka kapacitet real (kompjuterik) për të gjithë studentët dhe nevojat e tyre, për ligjëratat dhe mbi të gjitha për ushtrime laboratorike. Megjithatë, shkencat sociale nuk ngecin shumë prapa, veçanërisht Universiteti Ndërkombëtar i Ballkanit, ku përdoret një model i ri, i ashtuquajturit model hibrid i mësimdhënies, ku studentët mund të ndjekin mësimet si në klasë ashtu edhe nga shtëpia, online. Në Universitetin e Shtipit ligjëratat, mësimi, provimet zhvillohen online, veçanërisht në kohën e korona krizës dhe pa asnjë vështirësi (përmes platformës Microsoft Teams). Aty studentët theksojnë:

“Ne jemi fëmijë të shekullit të avancuar 21. Mund të gjejmë informacione shumë më shpejt në internet sesa mund të lexojmë libra. Përveç kësaj, informacioni në libra tashmë është i vjetruar ndërkaq çdo ditë e më shumë ka njohuri të reja”¹²³

120 Deklarata e studentëve në gazetari, marrëdhënie me publikun dhe shkencat e informacionit dhe inxhinieri kompjuterike nga fokus grupi në UKIM

121 Informacione për punën dhe aktivitetet e FAR shih: <https://mof.mk/za-nas/> Forumi Arsimor Rinor është gjithashtu anëtar i Rrjetit të Literaturës Mediatike ASHMAA, <https://mediumskapismenost.mk/>

122 Deklarata e një studenti të shkencave të informacionit dhe inxhinierisë kompjuterike nga fokus grupi në UKIM.

123 Deklaratë e studentit nga fokus grupi nga Universiteti “Goce Dellçev” nga Shtipi.

Situata është e ngjashme në fakultetet e tjera, me mbështetje teknike të ofruar për mësimdhënien, prezantimin e detyrave të projekteve të studentëve, disponueshmërinë online të teksteve universitare (për shembull, Universiteti i Evropës Juglindore), ose me mësimdhënie online dhe kabine speciale (kompjuterike) dhe video projektorë për prezantimin e ligjëratave apo punimeve seminarike të studentëve (për shembull Fakulteti Pedagogjik në Manastir). Fakultetet e pajisura më modeste kanë një laborator kompjuterik ku mësohen të gjitha lëndët që kanë të bëjnë me informatikën, por të pamjaftueshme për numrin e studentëve (për shembull, Fakulteti Pedagogjik në Shkup), një ligjëratë kompjuterike falas për studentët (për shembull, Instituti i Pedagogjisë në Shkup), kompjuteri një qendër që nuk përdoret nga studentët (për shembull, Fakulteti Juridik në Shkup) ose një bibliotekë me kompjuterë dhe internet të përdorur vetëm nga profesorët (për shembull, Universiteti Shtetëror i Tetovës).

Të gjithë studentët janë të njohur me teknologjitë e reja dhe i përdorin ato me sukses. Por ata kanë nevojë për njohuri për t'u mbrojtur nga shfrytëzimi i informacionit që ndajnë me njëri-tjetrin, ose nga viruset - informacione të rreme dhe viruse kompjuterike. Ata vetë nuk janë të vetëdijshëm për rreziqet e mundshme nga përdorimi i internetit dhe sa mund të rrezikohet siguria e tyre në atë botë virtuale. Prandaj, theksojnë nevojën për edukim mediatik dhe informativ. Mund të jetë një lëndë “edukim mediatik-informativ” ose dy lëndë të veçanta, por për t'i përfshijë të gjithë, jo vetëm komunitetin akademik. Ndoshta si lëndë e detyrueshme në fillore (klasa e tetë dhe e nëntë), pastaj në arsimin e mesëm, ose përmes trajnimeve speciale të organizuara nga organizatat joqeveritare. Veçanërisht do të theksojnë se:

“Sot gjithçka po bëhet digjitale, qoftë telefonat, laptopi, të gjitha transaksionet bëhen me telefon, valutat digjitalizohen. Digjitalizimi po bëhet pjesë integrale e jetës së çdo njeriu dhe të gjithë duhet të edukohen në mënyrë të barabartë për media dhe informim”.¹²⁴

Së fundi, nëse të rinjtë të cilët sot që nga lindja rriten në mjedis digjital, multimedial do t'i quajmë “digjital autoktonë” (digital natives)¹²⁵, gjenerata Z ose mijëvjeçarë, është e njëjta gjë. Ata padyshim që jetojnë në një botë elektronike që është gjuha e tyre amtare, ata flasin rrjedhshëm gjuhën kompjuterike, video-lojërat, celularin... Shumë mjete të epokës digjitale, lojërat, interneti, posta elektronike, mesinxheri, blogjet, janë pjesë përbërëse e jetës së tyre. Këtë e konfirmojnë edhe vetë. Pothuajse të gjithë studentët e përfshirë në fokus grupet e hulumtimit, nga fakultete dhe programe të ndryshme studimore, do të pajtohen se ata janë shumë të varur nga mediat e reja, ndërsa në radhë të parë janë telefonat e tyre dhe mediat sociale:

“Unë tekstualisht gjatë gjithë ditës jam në telefon. Nëse heq dorë nga këto pajisje, duhet të heq dorë nga e gjithë jeta ime shoqërore ... Kompjuteri im punon pa ndalim, nuk e kam fukur prej javësh... Telefoni është gjithmonë pranë meje, mund të shoh njoftime, telefonata, mesazhe, email ... Nuk mund të heq dorë prej tij, shumë aspekte të jetës sime janë të lidhura me të, nga bisedë e thjeshtë për takim, tek informacionet për provime, rezultatet e provimeve, ngjarje të postuara në rrjetet sociale.”¹²⁶

Gjatë gjithë kohës, të paktën 7-8 orë në ditë, janë në telefon dhe në Facebook, Instagram, nëse është në pyetje një serial, atëherë njëzet e katër orë në ditë (binge watching). Madje shpenzojnë aq kohë në telefon sa nuk e dinë as vetë.¹²⁷ Por ka nga ata që mendojnë se është humbje kohe dhe shpëlarje truri me informacione të ndryshme.¹²⁸ Dhe jo pak prej tyre mund të heqin dorë përkohësisht nga pajisjet elektronike, por të paktën me iniciativën e tyre (por për shembull në një seminar, punëtori). Atëherë harrojnë se janë jashtë qytetit, nga shtëpia, duke pushuar motorikën dhe ndihen shumë mirë.

Do të pajtohemi që teknologjitë informatike - komunikuese janë një mjet i fuqishëm për argëtim dhe mësim, por duhet përdorur me përgjegjësi, atëherë kemi mjaft argumente për të përfshirë edukimin mediatic ose edukimin mediatic - informativ në procesin arsimor që të rinjtë të përballen në mënyrë aktive dhe kritike me të gjitha informacionet deri tek të cilat ata kanë qasje të lehtë dhe nga të cilat janë të bombarduar vazhdimisht nga të gjitha anët.

125 Mark Prensky ishte i pari që prezantoi konceptin e vendasve digjitalë dhe emigrantëve digjitalë në 2001, i cili nuk pranohet gjithmonë nga mendimi shkencor. Burimi: <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

126 Deklaratë e studentëve nga fokus grupi në Universitetin “St. Cirili dhe Metodi” Shkup

127 Deklarata të studentëve nga fokus grupi në Universitetin Ndërkombëtar Ballkanik dhe fokus grupi në Universitetin Shtetëror të Tetovës.

128 Deklaratë e një studenti nga fokus grupi në Fakultetin Pedagogjik në Shkup

“Duhet t’i përgatisim të rinjtë për jetë në një botë me imazhe, fjalë dhe tinguj të fuqishëm.”
UNESCO, 1982

Në botë dhe në Evropë në dekadën e fundit vëmendja dhe përkushtimi ndaj edukimit mediatik dhe përfshirjes së tij në proceset arsimore është në rritje. Këtë e konfirmojnë dokumente të shumta, rezoluta, deklarata të organizatave ndërkombëtare (UNESCO) dhe institucione të Bashkimit Evropian. Mendimi shkencor dhe teorik thekson veçanërisht nevojën për promovim të edukimit mediatik në arsim dhe trajnim për të forcuar mendimin kritik të nxënësve, qytetarinë aktive dhe promovimin e vlerave të përbashkëta të BE-së. Jo rastësisht, konsiderohet si një nga edukimet më të rëndësishme të shekullit 21.

Republika e Maqedonisë së Veriut është shumë prapa vendeve në Evropë në zbatimin e edukimit mediatik në sistemin arsimor, kështu që është shumë e vështirë të identifikohet se sa i rëndësishëm është edukimi mediatik në demokratizimin e shoqërisë. Është e vërtetë se hapat e parë në zbatimin e edukimit mediatik në sistemin arsimor në vend kanë filluar dhjetë vjet më parë, në radhë të parë në arsimin fillor, por vetëm sot mund të flasim për hapa vërtet seriozë në këtë drejtim. Edukimi mediatik është vendosur dhe funksionon tashmë në arsimin fillor, jo si lëndë e re, si lëndë e veçantë në programet mësimore, por si “mënyrë e të nxënësve në të gjitha lëndët”. Ky proces do të vazhdojë edhe në arsimin e mesëm. Për sa i përket institucioneve të arsimit të lartë, të cilat deri tani në mënyrë sporadike “përfshinin” edukimin mediatik në lëndë të ndryshme, të përafërta, tashmë nga viti akademik 2021/22, por edhe në vitet akademike në vijim, e zbatojnë atë si lëndë të detyrueshme më vete në programe studimore të shumta, ndërsa në universitete e ofrojnë si lëndë zgjedhore. Përpjekjet janë që edukimi mediatik të zërë vendin e vet, mbi të gjitha në shkencat sociale dhe humane, veçanërisht në fakultetet pedagogjike që arsimojnë kuadro që nesër si mësues do të përfshihen në procesin edukativ - arsimor drejtpërdrejtë me nxënësit më të rinj.

Studentët maqedonas e kuptojnë qartë konceptin e edukimit mediatik dhe të menduarit kritik si një udhërrëfyes në ndërtimin e një qytetarie me mendim aktiv. Për ta është një proces që pa përjashtim duhet ta kalojnë të gjithë. Profesorët saktësojnë se bëhet fjalë për edukim funksional në kohën që jetojmë, i cili duhet të fillojë nga arsimi fillor, e të vazhdojë në arsimin e mesëm dhe të lartë, sigurisht argumente që flasin qartë në favor të përfshirjes aktive të edukimit mediatik në gjithë procesin arsimor. Por një nga sfidat kryesore për edukimin mediatik është digjitalizimi, gjegjësisht pyetja se sa të rinj dhe të moshuarit kanë edukim të mjaftueshëm informativ, megjithëse studentët sot, ndoshta me të drejtë, për vete do të thonë se janë “autokton digjitalë” ndërsa profesorët (veçanërisht të moshuarit) “emigrantë digjitalë”. Teknologjitë e informatike dhe komunikuese janë një mjet i fuqishëm për argëtim dhe mësim, por ato duhet të përdoren me përgjegjësi. Prandaj, ndoshta më e pranueshme duket të jetë pranimi i formulës “edukimi mediatik informativ” në procesin arsimor si parakusht për një shoqëri të hapur, pluraliste, gjithëpërfshirëse dhe pjesëmarrëse të dijes.

Kjo do të thotë, përmes një qasjeje ndërdisiplinore dhe ndërvepruese (në pajtim me MIP programit të UNESCO-s) të mësuarit dhe të kuptuarit e medias dhe informimit në kontekstin e diskursit demokratik dhe pjesëmarrjes sociale, të kuptuarit e përmbajtjes mediatike dhe përdorimit të tyre, vlerësimi kritik i informacioneve dhe burimeve të informimit, të kuptuarit e formave të reja dhe tradicionale të medias dhe promovimi i aftësive të edukimit mediatik dhe informativ dhe konceptit të edukimit qytetar si pjesëmarrës të përgjegjshëm në jetën shoqërore.

Nëse pajtohemi se arsimi i lartë universitar nuk është sistem në vetvete, por pjesë e sistemit arsimor në tërësi, atëherë zhvillimi i edukimit mediatik duhet të jetë pjesë përbërëse e tij. Natyrisht, parë në kontekstin e të mësuarit gjatë gjithë jetës, edukimi mediatik duhet të zhvillohet që në moshë të re deri në universitet, por edhe pas përfundimit formal të ciklit arsimor. Ky koncept, madje edhe “filozofia” e arsimit, sot zbatohet me sukses në mbarë botën dhe ajo histori duhet dhe mund të ketë sukses në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

Zbatimi i edukimit mediatik në sistemin arsimor në Republikën e Maqedonisë së Veriut edhe sot paraqet një sfidë të madhe. Nevoja për përfshirjen e plotë të tij në të gjitha nivelet e arsimit formal dhe joformal është zbuluar dhe pranuar qartë nga komuniteti akademik, si nga profesorët ashtu edhe nga studentët. Sipas gjetjeve të hulumtimit, janë përcaktuar rekomandimet e mëposhtme.

- Harmonizimi i mëtejshëm dhe i avancuar i legjislacionit dhe strategjive në politikën arsimore të vendit për zhvillimin e edukimit mediatik me direktivat dhe standardet evropiane në arsim në këtë fushë.
- Thellimi i bashkëpunimit ndërmjet të gjitha subjekteve në shoqëri për promovimin më të madh të edukimit mediatik, dialogun ndërmjet institucioneve kompetente arsimore, sektorit civil, mediave përmes konferencave dhe ngjarjeve të tjera publike për zhvillimin e edukimit mediatik. Disa hapa të intensifikimit të këtij bashkëpunimi mund të realizohen duke formalizuar persona përgjegjës, koordinatorë, grupe pune etj., të cilët mund të marrin përgjegjësi më të drejtpërdrejta dhe të ofrojnë transparencë më të mirë për këto aktivitete.
- Forcimi i rrjeteve dhe shoqatave ekzistuese të institucioneve, enteve dhe organizatave për edukimin mediatik, si dhe zhvillimi i rrjeteve të reja të përshtatura për fusha dhe çështje të caktuara specifike.
- Forcimi i zbatimit të konceptit të edukimit mediatik në procesin arsimor, duke ndjekur modelet dhe përvojat pozitive nga arsimit fillor dhe i mesëm në arsimin e lartë.

- Integrim më i mirë i koncepteve bazë të edukimit mediatik në një mënyrë që do të jetë i harmonizuar, konciz dhe efektiv për aplikim në arsim, si dhe do të zbatohet në mënyrë konsekuente në lëndë dhe nivele të ndryshme arsimore.
- Trajnim i vazhdueshëm, programe për zhvillimin dhe edukimin e kuadrit mësimor për edukim mediatik dhe përmbajtjet dhe temat kryesore aktuale në këtë fushë. Modernizimi i literaturës së përdorur në mësimdhënie me tema për edukim mediatik, si dhe nxitja e veprimtarisë së auto-rësisë dhe përkthimit në këtë fushë.
- Pajisja dhe modernizimi tekniko-teknologjik i institucioneve të arsimit të lartë, veçanërisht i fakulteteve pedagogjike me mjete dhe materiale mësimore multimediale për realizimin e mësimdhënies për edukim mediatik.
- Krijimi i bazës së të dhënave të burimeve dhe materialeve arsimore me qasje të hapur për stafin mësimdhënës.
- Rishikimi i programeve studimore të studimeve për komunikim, media, informatikë, si dhe fakultetet pedagogjike me kurrikulë moderne për edukimin mediatik.
- Forcimi i cilësisë së personelit mësimor që ligjëron këto përmbajtje.
- Investimi në kërkime të mëtejshme sistematike mbi aspekte dhe dimensione të ndryshme dhe praktika të mira në mësimdhënien për edukim mediatik
- Angazhim më aktiv dhe proaktiv i publikut profesionist për krijimin e një terminologjie (glosari) të unifikuar në fushën e edukimit mediatik, digjital dhe informativ dhe ballafaqim me dezinformata.

ANEKSI 1

Lista e pyetjeve për intervistë me rektorë, prorektorë, dekanë, profesorë për praninë e edukimit mediatik në programet studimore të institucioneve të arsimit të lartë në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Cili është këndvështrimi juaj për konceptin e edukimit mediatik në sistemin arsimor?
- ka kohë që është prezent në dokumentet, rezolutat, rekomandimet e Bashkimit Evropian, UNESCO-s... dhe mbulon arsimin parashkollor, fillor, të mesëm, të lartë, mësimin gjatë gjithë jetës.

Nëse dhe pse duhet edukimi mediatik në arsimin e lartë? Si nevojë thelbësore dhe harmonizim me standardet evropiane dhe botërore në këtë fushë apo si kërkesë që është pjesë e procesit të aderimit, anëtarësimi në Bashkimin Evropian?

Si do ta përkufizonit sot, si edukim mediatik apo si edukim mediatik dhe informativ? A ka shteti një politikë të qartë për edukimin mediatik (për shembull, dokument strategjik)? Ku e shihni vendin e edukimit mediatik në arsim që përdor mjete dhe platforma digjitale dhe mjete online?

Nëse, si, deri në çfarë mase reformat në sistemin arsimor në Maqedoni e përfshijnë konceptin e edukimit mediatik? Nëse dhe sa ndodh në mënyrë sistematike apo sporadike dhe herë pas here? Sistemi arsimor në Maqedoni (që nga pavarësia e deri më sot) ka pësuar disa reforma “serioze” – veçanërisht me vendosjen e klasës së nëntë, sistemin e transferimit të krediteve në arsimin e lartë, i cili supozonte ndryshime në programet studimore dhe lëndët konkrete.

Cila është gjendja aktuale në atë plan, në fakultetin ku ligjëroni - nëse “zbatohet” në ndonjë mënyrë edukimi mediatik, në programet studimore? Nëse institucioni Juaj arsimor ofron përmbajtje dhe njësi mësimore në fushën e edukimit mediatik? A ka lëndë të veçantë (të detyrueshme ose fakultative), a përfshihet edukimi mediatik në lëndët ekzistuese (nëpërmjet njësive të veçanta metodologjike), apo aktivitete të tjera (cilat)?

Studentët, në aktivitetet mësimore - arsimore a bëjnë analiza kritike të përmbajtjeve mediatike?

Këto përmbajtje mësimore a janë të qasshme edhe për studentët me aftësi të kufizuara? A janë të qasshme edhe për grupe të ndryshme studentësh sipas gjinisë, përkatësisë etnike, etj.? A është e mjaftueshme ajo që ofrohet për të pasur qasje të barabartë dhe të njëjtë për të gjithë studentët apo mund të bëhet diçka më shumë? Çfarë?

A ka përmbajtje të posaçme mësimore në fakultet, me të cilat studentët aftësohen për ballafaqim me dezinformatat? A po analizohen efektet e fushatave dezinformuese?

A ishte përfshirë fakulteti në aktivitete të projekteve të jashtme për edukim mediatik? Në mënyrë të pavarur apo në partneritet me sektorin e shoqërisë civile, mediat në vend, fakultete të tjera brenda dhe jashtë vendit? Sa e zakonshme është praktika për këtë lloj rrjetëzimi?

Si e vlerësoni aktivitetin kërkimor në fushën e edukimit mediatik në kuadër të institucionit tuaj? A bëhen hulumtime të rregullta? Nëse dhe sa janë të përfshirë studentët në këto aktivitete kërkimore apo aktivitetet kryhen kryesisht nga stafi mësimdhënës?

Vallë **keni qenë pjesë e aktiviteteve arsimore-shkencore që kanë të bëjnë me edukimin mediatik? (trajnime, seminare, konferenca, debate, etj.).**

Ku, në cilat fakultete (ndërkaq në numër i kemi shumë) edukimi mediatik duhet të jetë pjesë përbërëse e mësimdhënies? Në kuadër të cilit fakultete, programeve studimore, lëndë?

Si të zbatohet në mënyrë specifike vendosja e edukimit mediatik në arsimin e lartë? Me iniciativën e vetë fakultetit (pastaj procedura e akreditimit), përmes Universitetit në kuadër të të cilit është fakulteti (Rektorati ka edhe prorektor për mësimdhënie), të pritët nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës.

Sipas jush, cili është formati apo metoda më e mirë për përfshirjen e edukimit mediatik në arsimin formal?

A është “diskutuar” deri më tani nevoja për përfshirjen e edukimit mediatik në mësimdhënie në fakultetin tuaj amë? Për shembull, në këshillin mësimor-shkencor ose në një formë tjetër. Keni ndonjë vlerësim nga studentët që kërkojnë rishikim të programeve studimore në këtë drejtim? Hulumtime të tjera?

Ku e shihni perspektivën e edukimit mediatik në arsimin e lartë në Maqedoni? Cilat fusha specifike të edukimit mediatik janë veçanërisht të rëndësishme për vendin tonë?

ANEKSI 2

Lista e pyetjeve për fokus grupet me studentë për praninë e edukimit mediatic në programet studimore të universiteteve publike, publike-private dhe private në Republikën e Maqedonisë së Veriut

- Sa jeni të njohur me konceptin e edukimit mediatic dhe çfarë do të thotë për ju? (si e përkufizoni atë, çfarë do të thotë)** A keni dëgjuar për edukimin mediatic dhe sa dini për të?
- Sa dhe si ju përgatit fakulteti për të krijuar një qëndrim kritik ndaj shoqërisë?
- A ka ndonjë lëndë në fakultetin tuaj ku njiheni me elementë të edukimit mediatic? Keni pasur ligjërata, ushtrime apo trajnime lidhur me mediat?** Cili është roli i tyre, funksioni i tyre, si “jetojnë”, cilat janë efektet mbi opinionin publik? Tendencat e reja të mediave, si “youtubers”, “influencers”, algoritme etj.? Cilat janë ato lëndë, njësi metodologjike?
- A ka përmbajtje të posaçme mësimore, me të cilat studentët aftësohen për ballafaqim me dezinformatat?** A i analizoni efektet e fushatave të dezinformimit?
- A ka kushte teknike në fakultetin tuaj për ndjekjen e mësimëve me përfshirje adekuate të teknologjive informatike dhe të komunikimit?** Cilat janë ato kushte teknike, si dhe sa përdoren? Nëse nuk ka, pse?
- Këto përmbajtje mësimore a janë të qasshme edhe për studentët me aftësi të kufizuara?** A janë të qasshme edhe për grupe të ndryshme studentësh sipas gjinisë, përkatësisë etnike, etj.? A është e mjaftueshme ajo që ofrohet për të pasur qasje të barabartë dhe të njëjtë për të gjithë studentët apo mund të bëhet diçka më shumë? Çfarë?
- Sa mirë jeni të aftësuar për përdorim të teknologjive të reja** (para sëgjithash, Internetin) dhe të vetëdijshëm për problemet e sigurisë personale, privatësisë në mjedisin online, përgjegjësinë individuale si ndaj përmbajtjes që lëshohet, ashtu edhe ndaj përdoruesve të tjerë?
- Nëse (dhe pse) nevojitet lëndë e veçantë për edukim mediatic (e detyrueshme ose zgjedhore) ose përfshirjen e edukimit mediatic me njësi të veçanta metodologjike në lëndët ekzistuese (cilat) të fakultetit tuaj?** Si është disponimi i studentëve për studimin e edukimit mediatic?
- A jeni i përfshirë në kërkime në fushën e edukimit mediatic?** A ofron fakulteti juaj mundësi të mjaftueshme për të inkurajuar studentët në kërkime akademike dhe kërkime të aplikuara (publikim i punimeve akademike, etj.)?
- Keni marrë pjesë në ndonjë ligjërata apo trajnim për media jashtë institucionit tuaj arsimor?
- Shprehi dhe aftësi
- Sa kohë në ditë kaloni aktivisht në media?
- A do të kishit mundur të hiqni dorë (për) kohësisht nga përdorimi i mediave (telefona, kompjuterë dhe pajisje të tjera për përdorim të internetit dhe rrjetet sociale)?
- E konsideroni veten mjaft të aftë të identifikoni dezinformata, manipulime mediatiche, në mediat online apo median tradicionale? Çfarë bëni? Si mund të përmirësohen këto aftësi dhe njohuri te studentët?
- Cilat janë të mirat dhe të këqijat e përdorimit të mediave dhe internetit?

BIBLIOGRAFIA

Universitetet dhe fakultetet e akredituara, Ministria e Arsimit dhe Shkencës, në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/page/?id=2047>

Aufderheide, P. (1993), Media Literacy - A Report of The National Leadership Conference on Media Literacy, The Aspen Institute, Washington D.C. достапно на <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf>

APRM (2019) Strategjia rregullative për zhvillimin e veprimtarisë audio dhe audiovizive për periudhën 2019-2023, 2019, f.

Bachmair, B., Bazalgette, C. (2007) The European Charter for Media Literacy: Meaning and Potential, Research in Comparative and International Education, Vol. 2, Number 1, available at: https://www.researchgate.net/publication/250152397_The_European_Charter_for_Media_Literacy_Meaning_and_Potential

Bulger, Monica, Davison, Patrick (2018) The Promises, Challenges, and Futures of Media Literacy, Data & Society Research Institute, available at: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_Media_Literacy_2018.pdf

Borg, J. & Lauri, M. A. (2011), 'A comparative study of EU documents on media literacy'. Media Education Research Journal, 2(1), Department of Media and Communications, University of Malta, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/93183372.pdf>

Data Reportal (2021) „Digital 2021: North Macedonia“, достапно на <https://datareportal.com/reports/digital-2021-north-macedonia>

Denny Adams and Marry Hamm (2000), Media and Literacy: Learning in an Electronic Age- Issues, Ideas, and Teaching Strategies, Charles C Thomas Pub Ltd; 2nd edition.

Developing media literacy and critical thinking through education and training (2016) Council of the European Union, available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/en/pdf>

Digital Education Action Plan (2018) Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions, Brussels, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0022&from=EN>

European Audiovisual Observatory (2016). Mapping of media literacy practices and actions in EU-28. Strasbourg: European Audiovisual Observatory, available at: <https://rm.coe.int/1680783500>

European Charter for Media Literacy, Euro Media Literacy, available at: <https://euromedia-literacy.eu/charter.php?id=3>

European Commission (2018a), A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and disinformation. Luxembourg: Publications Office of the European Union, available at: <https://sites.les.univr.it/cybercrime/wp-content/uploads/2017/08/Amulti-dimensionalapproachtodisinformation-ReportoftheindependentHighlevelGrouponfakenewsandonlinedisinformation.pdf>

Everette E. Denis (1994), Children and the Media, <https://is.gd/n0EJIE>

Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F. & Onumah, C. (2013). Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO, available at: <https://milunesco.unaoc.org/wp-content/uploads/2012/05/mil-policyguidelines.pdf>

Grunwald Declaration on Media Education (1982), Federal Republic of Germany, available at: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/theme_media_literacy_grunwald_declaration.pdf

Gjoneska, B., Magleshov, V., Andonova Mitrevska, T., Petreski, V. (2019), Me mendim kritik ndaj zbulimit të dezinformative: manual për arsimin informal për edukim mediatik, Fondacioni Metamorfosis, i disponueshëm në: <https://crithink.mk/wp-content/uploads/2019/10/so-kritichko-mislene-do-razoblichuvane-na-dezinformaczii-prirachnik-za-neformalno-obrazovanie-za-mediumska-pismenost.pdf>

Harshman, J. (2017). 'Developing Globally Minded, Critical Media Literacy Skills'. Journal of Social Studies Education Research, 8(1), 69-92. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1141857.pdf>

Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Washington, DC: The Aspen Institute, available at: https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2010/11/Digital_and_Media_Literacy.pdf

Hobbs, R. (2016) Exploring the Roots of Digital and Media Literacy through Personal Narrative, University Press, Rhode Island, available at: https://www.researchgate.net/publication/303738601_Exploring_the_Roots_of_Digital_and_Media_Literacy_through_Personal_Narrative

James Potter (2008), Media Literacy, 4th edition, SAGE publications.

Koncepti për arsimin fillor (2021), Ministria e Arsimit dhe Shkencës, në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20MK.pdf>

Koncepti për arsim gjithëpërfshirës (2020), Ministria e Arsimit dhe Shkencës, në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20za%20inkluzivno.pdf>

Macedo, Gonçalo (2008) *An overview of media literacy*, Policy Department Structural and Cohesion Policies, European Parliament, Brussels, available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2008/397254/IPOL-CULT_NT\(2008\)397254_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2008/397254/IPOL-CULT_NT(2008)397254_EN.pdf)

McDougall, J., Zezulcova, M., van Driel, B., Sternadel, D. (2018). 'Teaching media literacy in Europe: evidence of effective school practices in primary and secondary education', NESET II report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, available at: https://netsetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/AR2_Full_Report_With_identifiers_Teaching-Media-Literacy.pdf

Ministria e Shoqërisë Informatike dhe Administratës së Republikës së Maqedonisë së Veriut (2018) "Strategjia Kombëtare e Sigurisë Kibernetike e Republikës së Maqedonisë së Veriut 2018 - 2022".

O'Neill, Brian(2010) *Current Policy Developments in European Media Literacy*, Technological University Dublin, available at: <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=aaschmedart>

Strategjia Kombëtare e Sigurisë Kibernetike e Republikës së Maqedonisë 2018-2022, korrik 2018, Ministria e Shoqërisë informatike dhe Administratë, e disponueshme në: https://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/ns_sajber_bezbednost_2018-2022.pdf

Parola, A., & Ranieri, M. (2011). 'The Practice of Media Education: International Research on Six European Countries'. *Journal of Media Literacy Education*, 3(2), 90–100. Në dispozicion në: <https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1071&context=jmle>

Pérez, Tornero, J.M., Orozco, G., Hamburger, E., Media and information literacy in critical times: Re-imagining learning and information environments, *MILID Yearbook 2018/2019*, http://www.gabinetecomunicacionyeducacion.com/sites/default/files/field/adjuntos/milidyearbook2018_19_.pdf

Rekomandimi CM / Rec (2011) 7 i Komitetit të Ministrave për Shtetet Anëtare mbi këqyrjen e re mbi mediat, Këshilli i Evropës, i disponueshëm në: https://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/11/New_Notion_of_Media_Mkd.pdf

Recommendation 1466 (2000) *Media education*, Parliamentary Assembly, available at: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16811&lang=enwww.vs.edu.mk>

Recommendation (2009/625/EC) on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society, The Commission of the European Communities, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009H0625>

Recommendation on promoting common values, inclusive education, and the EUROPEAN dimension of teaching (2018), The Council of the European Union, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0607%2801%29>

Renee Hobbs (2010) "Digital and Media Literacy: A Plan of Action", The Aspen Institute Communications and Society Program.

Rosenzweig, A. (2017). 'Understanding and Undermining Fake News from the Classroom'. *Berkeley Review of Education*, 7 (1), 105-112. Në dispozicion në: <https://escholarship.org/uc/item/7rk9w7tm>

Sistemi arsimor në Republikën e Maqedonisë në lidhje me ISCED 2011, Klasifikimi standard ndërkombëtar i arsimit MSKOB 2011, Klasifikimi standard ndërkombëtar i arsimit ISCED 2011, (2014), Enti Shtetëror i Statistikave, në dispozicion në: <https://www.stat.gov.mk/KlasifikaciiNomenklaturi/2.8.14.01.pdf>

Strategjia e arsimit 2018-2025, Ministria e Arsimit dhe Shkencës, e disponueshme në: <https://mon.gov.mk/page/?id=2048>

Study on Assessment Criteria for Media Literacy Levels (2009) European Commission, Brussels, available at: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/literacy-criteria-report_en.pdf

Teaching media literacy & fighting disinformation with etwinning (2021), European Commission, not available at: https://www.etwinning.net/downloads/BOOK2021_eTwinning_INTERACTIF.pdf

Thoman, Elizabeth (2003) *Literacy for the 21st Century, An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*, Center for Media Literacy, available at: http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKOrientation.pdf

Vajzović, E., Turčilo, L., Celić, H., Osmić, A. (2019) Uvodjenje medijske i informacijske pismenosti u obrazovni system – procijena kompetencija nastavnika za podučavanje medijske i informacijske pismenosti u kantonu Sarajevo, Projekt: UNESCO – ‘Building Trust in Media in SEE and Turkey’, available at: https://www.researchgate.net/publication/338263788_UVODENJE_MEDIJSKE_I_INFORMACIJSKE_PISMENOSTI_U_OBRAZOVNI_SISTEM_-PROCJENA_KOMPETENCIJA_NASTAVNIKA_ZA_PODUCAVANJE_MEDIJSKE_I_INFORMACIJSKE_PISMENOSTI_U_KANTONU_SARAJEVO

UNESCO (1999) “Recommendations adopted by the Vienna Conference “Educating for the Media and the Digital Age”, available at: <https://www.mediamanual.at/en/pdf/recommendations.pdf>

UNESCO (2011). Fez Declaration on Media and Information literacy, available at: <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/news/Fez%20Declaration.pdf>

UNESCO, IFAP, IFLA (2012). The Moscow Declaration on Media and Information Literacy, available at: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/information-literacy/publications/moscow-declaration-on-mil-en.pdf>

UNESCO, Zhvillimi i Politikës dhe Strategjisë MIL, në dispozicion në <https://is.gd/1CP4jN>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2013), Media and Information Literacy, Policy and Strategy Guidelines.

Urdhëresa për kornizën kombëtare të kualifikimeve të arsimit të lartë, Gazeta Zyrtare e RM, nr.154, 30.11.2010, në dispozicion në: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/89987333AA56E54989D-D0CB3773E2C5B.pdf#page=16>

Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union

Shopar Vesna, Qupeva Tamara dhe Temenugova Aleksandra (2016) “Edukimi mediatic në Maqedoni: lidhja që mungon në qytetarinë aktive”, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup.

Shopar Vesna, Temenugova Aleksandra, Aksentievaska Monika (2018), “Edukimi mediatic në Maqedoni: Përpjekje për implementim në arsimin fillor”. Shkolla e lartë për gazetari dhe marrëdhënie me publikun, Shkup.

Ligji për Kornizën Kombëtare të Kualifikimeve, Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë, 137/2013, 30/2016, e disponueshme në: https://mon.gov.mk/stored/document/zakon_za_nacionalna_ramka_na_kvalifikacii_26-02-2016.pdf

Ligji për arsimin e lartë, Gazeta Zyrtare e RM, nr.82, 8.5. 2018. Në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NOV.pdf>

Ligji për shërbime mediatiche audio dhe audiovizuele, Gazeta Zyrtare e RM, nr.184, 26.12.2013, në dispozicion në: https://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Zakon_za_audio_i_audiovizuelni_mediumski_uslugi_mkd_1.pdf

Ligji për media, Gazeta Zyrtare e RM, nr.184, 26.12.2013, në dispozicion në: https://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Zakon_za_mediumi_mkd.pdf